

Devlet, Toplum ve Aydınlar: 100. Yılda Cumhuriyet ve Cumhuriyetçilik Üzerine Bir Değerlendirme

Deniz YILDIRIM¹, Evren HASPOLAT²

¹ Doç. Dr., Siyaset Bilimci, Bağımsız Araştırmacı; yildirimdeniz1979@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2576-3170

² Doç. Dr., Siyaset Bilimci, Bağımsız Araştırmacı; evrenhaspolat@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4999-7457

Öz: Türkiye’de son yıllarda Cumhuriyet ve Cumhuriyetçilik olgusunun teorik ve pratik açıdan irdelenmesine odaklanan geniş bir literatür oluşmaya başlamıştır. Uluslararası teorinin ve deneyimlerin de etkisiyle genişleyen bu literatür, Türkiye’nin tarihsel Cumhuriyet atılımının özgünlüğü, eleştirisi ya da eleştirel sahiplenilmesi çerçevesi içinde yeniden anlamlandırılarak somut siyasal yaşama ve buradaki tartışmalara da etki etmeye başlamıştır. Bu tartışmaların yakın tarih içindeki siyasal gelişmeler doğrultusunda topluma, devlete ve aydınlara nasıl yansıdığını anlamak için, önemli dönüm noktalarındaki Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına karşılaştırmalı olarak bakmak faydalı bir yöntem olabilir. Bu yaklaşım çerçevesinde makale, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun 100. yılı olan 2023’te devlet, toplum ve aydınlar katında Cumhuriyet ve Cumhuriyetçilik olgularının güncel durumunu Gramsci’nin “bütüncül devlet” yaklaşımı çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu doğrultuda çalışma öncelikle, Cumhuriyet’in 75. Yıl kutlamaları ile 100. Yıl kutlamaları arasındaki farklar üzerinden politik toplum, sivil toplum ve aydınlar düzeyindeki değişimin izlerini sürmekte ve devamında da hem devlet hem de toplum katında yaşanan bu değişimlerin olası siyasal ve düşünsel gelişmelere etkisini yine Cumhuriyetçilik olgusunun geleceği bakımından tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Cumhuriyetçilik, Bütüncül Devlet, Aydınlar, Hegemonya.

Jel Kodları: D72, D74, N40

State, Society and Intellectuals: An Evaluation of the Republic and Republicanism in its 100th Anniversary

Abstract: In recent years in Turkey, a large literature has started to emerge focusing on the theoretical and practical analyses of the Republic and Republicanism. This literature, which has also expanded with the influence of international theory and experiences, has begun to have an impact on concrete political life and the debates therein by being reinterpreted within the framework of the originality, criticism or critical appropriation of Turkey's historical Republican breakthrough. In order to understand how these debates are reflected on society, the state and intellectuals in line with the political developments in recent history, it may be a useful method to look comparatively at the Republic Day celebrations at important turning points. Within this approach, the article evaluates the current state of the Republic and Republicanism at the level of the state, society and intellectuals in 2023, the centennial of the founding of the Republic of Turkey, from the perspective of Gramsci's "integral state" approach. In this respect, the study first traces the changes at the level of political society, civil society and intellectuals by focusing on the differences between the celebrations of the 75th anniversary of the Republic and the celebrations of the 100th anniversary, and then discusses the impact of these changes at both the state and society levels on possible political and intellectual developments in terms of the future of the phenomenon of Republicanism.

Keywords: Republic, Republicanism, Internal State, Intellectuals, Hegemony.

Jel Codes: D72, D74, N40

Atıf: Yıldırım D., Haspolat E. (2024). Devlet, Toplum ve Aydınlar: 100. Yılda Cumhuriyet ve Cumhuriyetçilik Üzerine Bir Değerlendirme, *Politik Ekonomik Kuram*, 8(1), 201-225. <https://doi.org/10.30586/1424427>

Geliş Tarihi: 23.01.2024

Kabul Tarihi: 13.03.2024

Telif Hakkı: © 2024. (CC BY) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

1. Giriş

29 Ekim 1923'te kuruluşu ilan edilen Cumhuriyet'in 2023 yılında 100. yaşını tamamlamasına tanıklık ediyoruz. Cumhuriyeti Türkiye'nin tarihsel çağdaşlaşma sürecinin içinde devrimsel bir kopuş olarak görüp değerlendirmenin, hakkını bu haliyle teslim ederken bugün gelinen noktada, 100. Yılda genel tablonun özelliklerini ve yaşanan değişimi de devlet, toplum ve aydınlar katındaki kutlama/algılanma pratiklerine bakarak kavramaya çalışmanın mümkün olduğunu düşünüyoruz.

Kuşkusuz ki burada öncelikle iki temel teorik ve pratik olguya hem evrensel hem de yerel dinamiklerin eklemlenişi bağlamında açıklık gerektirmek gerekmektedir. Bu anlamda Cumhuriyet, 29 Ekim 1923'te ilan edilmiş olsa da özellikle egemenliğin İstanbul'dan ve saraydan Anadolu'ya ve halkın kendi olanaklarıyla kurtuluşu vurgusu eşliğinde adım adım halka doğru aktarılması süreci, Kurtuluş Savaşı'nın askeri örgütlenme süreciyle birleşmiştir (Gawrych, 1988; 2016). Bu anlamda zor ile rıza, askeri ile politik momentler kurucu dinamikler içinde kaynaşmış ve bu çerçevede de işgalden Kurtuluş ile yeni devletin halk egemenliği ekseninde örgütlenişine işaret eden Kuruluş momentleri iç içe geçmiştir (Tanör, 1999; 2007). Böyle bir durum bize, ister istemez, Cumhuriyet'in kuruluş sürecini ve ilerleyen yıllardaki gelişmeleri İtalyan Marksist düşünür ve siyasetçi Antonio Gramsci'nin "bütüncül devlet" yaklaşımı aracılığıyla okumak gerektiğini söylemektedir.¹

Tablo böyle olunca, 29 Ekim 1923'ün, Mustafa Kemal Atatürk öncülüğünde yürütülen Kurtuluş Savaşı'nda egemenliğin halka geçişinin kritik dönemeçlerinde içkin olduğunu, önce yerel ve sonra ulusal kongrelerde ve ardından da Meclis Hükümeti sistemi eşliğinde Ankara'da açılan Meclis'te alınan kararların buna dönük adımlar olduğunu, 1921 Anayasası'nda egemenliğin halka ait olduğunun vurgulanmasının ve yine 1922'de saltanatın kaldırılmasının, yeni devletin bir cumhuriyet şeklinde örgütlenişine dair göstergeler olarak görülebileceğini söylemek mümkündür (benzer bir açıklama için bkz. Tanör, 1999). Bu durumda 29 Ekim 1923, aslında Kurtuluş Savaşı boyunca halk egemenliği ilkesine dayanarak, işgale ve İstanbul merkezli rejime karşı meşruluğunu bu ilkedен ve buna dayalı inşa edilen kurumlardan alarak ilerleyen Milli Kurtuluşçu iradenin savaş boyunca gerçekleştirdiği büyük siyasal dönüşüme bütünsel olarak adını verme ihtiyacının sonucudur, ürünüdür. Bu bakış doğrultusunda, Cumhuriyet'in devrimsel dönüşümünün ilk aşamalarının siyasal açıdan egemenliğin saray ve saltanat merkezlerinden halka doğru aktarılmasıyla ilişkili ve bu çerçevede de yürütme/tek kişi rejimi karşısında yasama/meclis ağırlıklı bir siyasal dizilişle bağlantılı olduğunu saptamak gereklidir. Bu durum, Cumhuriyet'in 100. Yılı bağlamında genel tabloyu ve dönüşümü anlamak adına da akılda tutulmalıdır.

Diğer yandan bu geriye dönük aşamalı gelişmelerin bütünlüğü içinde, Cumhuriyet'i sadece Kurtuluş Savaşı'nın olağanüstü koşullarında adım adım ilerleyen siyasal kuruluş/yeni devletin örgütlenmesi süreci olarak okumak da Cumhuriyet ve Cumhuriyetçilik adını verdiğimiz pratiğin Türkiye özgül koşullarında anlaşılması adına yeterli değildir. Türkiye'de Cumhuriyet Devrimi süreci, salt ilan edilmesinden önceki gelişmelerle, kurucu momentlerdeki değişimlerle sınırlı olmadığı gibi; sadece siyasal bir iktidar kaynağı/kullanımı değişikliği ile de sınırlı değildir. Bu anlamıyla Cumhuriyet'i devlet başkanının bu göreve veraset dışındaki bir başka yöntemle gelmesi, dolayısıyla monarşinin tam tersi olması üzerinden tanımlayan "dar anlamda cumhuriyet" sınıflandırmasının², Türkiye'deki pratiği anlamaya yetmeyeceğini, meselenin salt bu ölçütle sınırlandırılmasının, 100. Yılda, devlet başkanının seçimle işbaşına geldiği koşullarda, cumhuriyetin yaşadığı büyük dönüşümü kavrama yolunda yöntemsel olarak eksik bir zemin yaratacağını belirtmek isteriz. Cumhuriyet'in devrimsel sürecinin salt ilanından önce egemenliği aşama aşama halka ve ağırlık merkezini de Meclis'e kaydıran kurucu siyasal gelişmelerle sınırlı olmadığı, Cumhuriyet'in siyasal devrimlerinin

¹ Gramsci'nin bu yaklaşımının ayrıntısına ilerleyen sayfalarda değineceğiz.

² "Dar anlamda cumhuriyet" olgusunu açıklayan ve tartışan metinler için bkz. Gözler, 1999; 2017: 92.

kuruluşun ilanının ardından devam eden “çağdaşlaşma” devrimleriyle toplumsal ve kültürel alanda da bütünlükle sürdürüldüğü açıktır. Bu doğrultuda, “Cumhuriyet birbirinin ayrılmaz parçaları olan üç aşamadaki devrimlerle inşa edilir” saptamasını yapan Metinsoy (2023: 20), birbirini izleyen ilk iki aşama olarak “Anayasal Cumhuriyet” ve “Toplumsal ve Kültürel Cumhuriyet”i saymaktadır. Biz de bu çalışmada Türkiye’nin özgül koşulları içinde Cumhuriyet Devrimi pratiğinin aynı zamanda gerçekleşmeye ve zamana yayılsa da, ağırlıkla bu iki kritik siyasal ve toplumsal dönüşüm süreçlerinin bütünlüğü içinde kavranması gerektiğini düşünmekteyiz. Özellikle 1924 yılı ile hız kazanıp eğitim, kültür, bilimsel ve laik eğitim, kadınların toplumsal ve siyasal yaşama katılmasının önünü açan laiklik ve çağdaşlaşma devrimlerinin de Cumhuriyet’i Türkiye tarihselliğinde Cumhuriyet yapan toplam devrimler olarak görülmesi gerektiği açıktır.³ Durum böyle olunca Cumhuriyet’i, Gramsci’nin zor ile rıza, politik toplum ile sivil toplum momentlerinin birlikteliği üzerinden tarif ettiği şekilde bir “bütüncül devlet” dönüşümü olarak okumak ve 100. Yıldaki tabloyu da yine bu “bütüncül devlet”in unsurları aracılığıyla, kutlamalar üzerinden değerlendirmek mümkündür.

Bu çerçevede, buraya kadar ifade ettiğimiz tezler üzerinden, 100. Yıl kutlamalarına devlet, toplum ve ideolojik hegemonya mücadele ve üretim sürecinin belirgin unsuru olan aydınlar katındaki yaklaşımlara bakarak bir 100. Yıl tablosu çıkarmak arayışında olduğumuzu ifade etmek isteriz. Bu değerlendirme için, özetle, Cumhuriyet’i salt 29 Ekim 1923 tarihiyle sınırlı bir ilan etme pratiği olarak ele almak yerine, öncesindeki Kurtuluş Savaşı boyunca adım adım egemenliği halka aktaran dönüşümlerde kendisini açığa vuran bir inşa etme pratiği olarak gördüğümüzü, 29 Ekim 1923’te koşulların uygun hale gelişiyle bu dönüşümün anayasal olarak adının konulduğunu belirttik. Bunun dışında, özellikle son 200 yıldır çağdaşlaşma ile değişime direnme zıtlığının çağdaşlaşma tarafının bu hedefi Cumhuriyet’in ilanından sonraki radikal program aracılığıyla toplumsal ve kültürel yaşama yansıtmaya çalıştığını, dolayısıyla “Cumhuriyet kuşakları” yaratmaya yöneldiğini ifade ettik. Bu nedenle de Cumhuriyet’i, “dar anlamda”, monarşinin karşıtı, devlet başkanının göreve gelme biçimi üzerinden ele alıp ölçen yaklaşımlar yerine, 1923’te sembolleşen Cumhuriyet kavramlaştırmasını, öncesi ve sonrasıyla gerçekleşen siyasal ve toplumsal/kültürel alandaki devrimlerin toplamı olarak ele aldığımızı tekrar belirtmek isteriz. Buna ilave olarak da Kurtuluş Savaşı’nda başlayan askeri kurtuluş ile siyasi kuruluş diyalektiğinin, bugünü de Gramsciyen bir yaklaşımla “bütüncül devlet” kuramlaştırması ile ele almamız açısından önemli bir olanak yarattığını ifade ediyoruz. Tekrarlamak pahasına da olsa bu teorik ve yöntemsel formülasyonların, 100. Yıl kutlamalarına nasıl ve niye anlam atfettiğimizi görünür kılacağını, bu kutlamalardaki devlet, toplum ve aydınlar katında beliren reflekslerin tarihsel olarak, gelinen noktada, nasıl bir dönüşüm sürecinin yaşandığını anlamaya da katkı sunacağını düşünüyoruz.

Kutlamalar konusunda devletle toplum pratiklerinin ve yine politik toplum ile sivil toplum arasındaki dolayımı sağlayan, hegemonya ve karşı hegemonya üretimi süreçlerinde büyük bir rol üstlenen aydınlar katında beliren pratiklerin ve teorik üretimlerin çözümlenmesine geçmeden önce, kısaca Gramsci’nin “bütüncül devlet” yaklaşımını açmanın faydalı olacağını düşünüyoruz.

2. Gramsci’de “Bütüncül Devlet”

İtalyan komünist hareketinin önderlerinden Gramsci, Mussolini faşizmi tarafından hapsedildiği dönemde Marksist teori açısından birçok açılıma ve tartışmaya kapı aralayan fikirlerini geliştirmiş ve defterleri ölümünden yıllar sonra basılabilmıştır.⁴ Bir bölümü *Hapishane Defterleri* adıyla yayımlanan bu defterlerde Gramsci, sınıf egemenliğinin inşa

³ Biz burada 1923’ün ya da geniş anlamıyla Cumhuriyet Devrimi’nin eksiklerinin, yanlışlarının eleştirel değerlendirmesinden çok; bugün, yani 100. Yılda, farklı toplumsal kesimlerin yeni yeni ya da yeniden önemini keşfettiği “kazanımlar” bağlamında bir tarihsel hat/hatırlatma çizgisi oluşturuyoruz. Yöntemsel açıdan eksiklerin veya yanlışların eleştirel değerlendirmesinin yapılmasının gerektiği ise açıktır; zira Cumhuriyetçilik çizgisi tarihsel olarak bu eksik ve yanlışları büyütmeseydi ya da keşfedip çözme yolunu seçseydi, 100. Yılda siyasal ve toplumsal güç dengeleri bugünkü gibi olmazdı. Ölçümüz büyük oranda pratiğin kendisidir.

⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Fiori, 1989.

edilişi bağlamında iki tarza işaret etmektedir: İlki, baskının/zor gücünün öne çıktığı tahakküm iken, diğeri de rıza unsurunun ön planda olduğu hegemonya momentidir. Jessop'un da belirttiği gibi tahakküm momenti, "halk kitlelerini belirli bir üretim tarzının talepleri ile uyumlu ve itaatkâr hale getirmek için baskıcı bir aygıtın kullanımını gerektirir" (Jessop, 2008, s. 77).

Hegemonya momenti ise, ikna ve onay mekanizmalarının daha belirleyici hâle geldiği koşullara işaret etmektedir. Yine de önemle vurgulamak gerekir ki hegemonya momenti, tek başına rıza unsuruna dayalı olmaktan çok, 'zorla donatılmış rıza' ya 'zorun gölgesinde rıza' olarak belirmektedir. Gramsci'nin ifadesiyle, "hegemonyanın 'normal' tatbiki, 'zor'un 'rıza'nın önüne geçmediği, 'zor' ile 'rıza'nın birbirini karşılıklı olarak dengeleyip birleştiği koşullarla tanımlanır" (Gramsci, 1971, s. 80).⁵

Defterler'de farklı dönemlerde ve çözümlemelerde devlet olgusunu yer yer politik zor ile, yer yer hegemonya ve rıza momentinin önceliği etrafında açıklayan Gramsci'nin, devleti bu ikisinin bütünlüğü, zor ve rıza momentlerinin ve bunların örgütlenip yaygınlaştırıldığı politik toplum ile sivil toplumun birlikteliği içinde çözümlediği ve bu genişletilmiş devlet tanımı çerçevesinde de "bütüncül devlet" adlandırmasını geliştirdiği bilinmektedir.

Belirttiğimiz üzere Gramsci'nin hegemonya kuramı, sivil toplumda rızanın inşasına vurgu yaptığı kadar, onun devlete ilişkin kavrayışını anlamak için de önemli bir uğraktır. Gramsci'nin politik toplumla sivil toplum arasındaki birliğe vurgu yapacak biçimde geliştirdiği integral (bütüncül) devlet anlayışı, klasik burjuva kamu-özel ayrımını sınıfsal işlevlerin birliği üzerinden aşma yolunu izler. Öyle ki Gramsci'de 'bütüncül devlet' kavramlaştırması siyasetin liberal yorumlarına içkin kuvvetler ayrılığı yaklaşımını aşmak adına geliştirilmiştir (Morton, 2007, s. 89). Dolayısıyla Gramsci bütüncül devlet anlayışı sayesinde, "biçimsel nitelikteki 'kamu' ile 'özel' arasındaki gerçek ilişkiyi göstermektedir. Bu, O'nu, soyut siyaset ve hukuk anlayışını yıkmaya götürür" (Hall vd., 1985, s. 8).

Yetiş'in de belirttiği üzere Gramsci, "Devleti, son derece çarpıcı bir biçimde, üstyapının iki temel bileşeni arasında bir 'denge' olarak kuramsallaştırmayı önerirken, kendi sorunsalındaki etik ya da entegral devlet kavramını geliştirmeye başlar" ve daha önce ayırttığı politik toplum ile sivil toplum uğraklarını yeniden birleştirerek, "entegral devleti, zorlama ve rızanın eşzamanlı bir sentezi olarak anlamlandırır"; böylece Gramsci, "entegral devlet kavramını kullanarak, devleti sadece hükümet aygıtıyla sınırlandıran yaklaşımların ötesine geçmeyi hedefler" (Yetiş, 2009, s. 142).

Yukarıda da değindiğimiz üzere Gramsci'nin bütüncül devlet kavramlaştırması, diktatörlük ve hegemonya ya da zor ile rıza momentlerinin birleşimi anlamına gelmekte ve hegemonyanın zor aygıtına yaslanmadan ayakta durabileceği yönündeki yanılısımayı da aşmayı hedeflemektedir. Bu bakımdan Gramsci'de bütüncül devletin "baskıcı iktidarla silahlanmış hegemonya" (Bocock, 1986, s. 28) durumuna işaret ettiği görülmektedir.⁶ Belki de tam bu nedenle, Gramsci'ye göre hegemonya kavramı, sadece bu gücü kullanan sınıfla değil, aynı zamanda bu gücün kullanımında izlenen yöntemle de tanımlanmaktadır (Fontana, 2001, s. 32).

3. 75. Yıl Kutlamaları: 'Bütüncül Devlet'te Aktörler ve Dengeler

Devrimle kurulmuş ya da olağanüstü koşullarda ortaya çıkmış hemen her devlet, öncelikle kendisini yakın geçmişten kopuş olarak sunar, tarihi kendisiyle ve kendi pratikleriyle başlatarak ilerletir. Milli bayramlar bunun en açık örnekleri arasında yer alır, bu çerçevede işlevselleşir. Diğer yandan, yeni devletler kendilerini yeni bir tarih anlatısı eşliğinde, Hobsbawm'in ifadesiyle "geleneğin icadı" yoluyla, seçici şekilde bir tarihsel devamlılık içine yerleştirmek, kökleştirmek de isterler (Hobsbawm, 2005). Bu bakımdan

⁵ Benzer bir tartışmanın bir edebiyat eseri aracılığıyla yürütüldüğü örnek için Bkz. Yıldırım ve Haspolat, 2023.

⁶ Bununla birlikte Gramsci'nin *Defterler*'de devlete ilişkin üç farklı yaklaşım geliştirdiği de görülmektedir. Bunun için bkz. Bocock, 1986, s. 28-30. Buna göre *Defterler*'de devlet, ilk yaklaşımda sivil toplumun zıddıdır, ikincisinde sivil toplumu da kapsamaktadır, üçüncüsünde ise sivil toplumla aynıdır (Bkz., Anderson, 1988, s. 28).

her köklenme arayışı, aynı zamanda seçici bir biçimde tarihin belirli bir döneminin dışarıda bırakılmasını, belirli dönemlerinin ise "icat" edilerek günün koşullarına, günün hizmetine uyarlanmasını getirir. Cumhuriyet Devrimi bu açıdan bakıldığında, Osmanlı'nın saltanat, hilafet ve dinselleşmiş toplumsal örgütlenmelerinden bir kopuş olarak kendisini sunmuş; bu kopuş, beraberinde, özellikle Türk Tarih Kurumu'nun öncülüğünde, Osmanlı ve yer yer İslam öncesi Türk tarihine dönük tezleri, bu tarihsellik içinde icat edilen geleneği sahiplenip yaygınlaştırma amacına yönelmiştir (Bkz. Copeaux, 2006).

Daha önce de belirttiğimiz üzere milli bayramlar, özellikle Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan cumhuriyetler ve milli devletler açısından bir "sıfır noktası" yaratma, buradan başlayan değişimi hatırlatma, yurttaşları bunun etrafında düzenli olarak kutlamalarla seferber etme ve bir bakıma bir "millet inşa etme" arayışında önemli bir yere sahiptir (Bkz. B. Anderson, 1993). Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ardından gerçekleştirilen 10. Yıl kutlamaları da bu önem doğrultusunda gerçekleştirilmiş, bu sayede hem genç Cumhuriyet'in başardıkları ilan edilmiş hem de yurttaşlar yeni hedefler için milli bayram aracılığıyla seferber edilmeye çalışılmıştır.⁷

Özellikle belirli dönemeçlerin ilerleyen yıllarda daha da önem kazandığı görülmektedir. Bu anlamda 50. Yıl Kutlamaları özel bir dönüm noktası olmuş; ardından, 1998 yılındaki 75. Yıl kutlamaları da "politik toplum" ve "sivil toplum" denkleminde, bütüncül devletin öncelikler dizilişinde yeni bir aşamayı temsil etmiştir. Burada, AKP iktidarının ilerleyen bölümlerde ele alacağımız 4 taktik etrafında ördüğü tarih ve gelenek anlatısını 100. Yıl kutlamaları aracılığıyla sınamadan önce, karşılaştırmalı bir bakışı bize sağlayacağını düşündüğümüz için, 75. Yıl kutlamalarından özel olarak söz etmek gerekmektedir.

4. 75. Yıl Kutlamaları: 'Bütüncül Devlet'te Yeni Diziliş

Bilindiği üzere 1990'lı yıllar, Gramsciyen anlamda geleneksel aktörlerin yönetme krizine girdiği, yerleşik siyasal partilerle yurttaşlar arasındaki temsil krizinin derinleşip pekiştiği; ekonomik krizlerle siyasal istikrarsızlıkların iç içe geçtiği, terörün/şiddetin yükselişte olduğu, mafya-derin devlet ilişkileri çerçevesinde gücün yasal kullanımının sınırlarının yurttaşın demokratik katılım alanını daraltacak şekilde meşru zeminin dışına kaymaya başladığı (Susurluk Skandalı) bir dönemdir.⁸

Söz konusu dönem aynı zamanda özellikle ilerici toplumsal ve siyasal aktörlerin 12 Eylül darbesinin yasakları, baskılarının da etkisiyle ve 12 Eylül öncesinden taşınan kendi öznel bölünmelerinin/dağınıklıklarının da katkısıyla, bu kriz ortamında, halkın giderek yoksullaşan kentli emekçi tabakalarıyla ilişkilene kanallarının iyiden iyiye kapandığı ve bu boşlukta, Siyasal İslamcı hareketin bu boşluğa hamle yaptığı, bu hamleyi de, bölünmüş siyasal atmosferden yararlanarak, İstanbul ve Ankara gibi büyükşehirlerde, 1994 yılında gerçekleştirilen yerel seçimlerde belediyeleri kazanarak taçlandırdığı dönemdir. İlerleyen süreçte ise, Siyasal İslamcılık bir koalisyon hükümeti aracılığıyla başbakanlık konumuna erişmiş (Necmettin Erbakan) ve ardından da 28 Şubat 1997'de MGK'da alınan kararlarla, iktidar değişikliğinin önü "postmodern" olarak adlandırılan bir askeri müdahale ile açılmıştır. İşte tam da bu konjonktürde, 1998 yılında gerçekleştirilen 75. Yıl kutlamalarındaki özgünlük, 28 Şubat sonrasında devletin politik zor gücünün yeniden öne çıktığı momentte, sivil toplum içinde ve aracılığıyla, günün Cumhuriyetçilik anlayışını halk arasında popüler kılmaya dönük arayışlarla da bağlantılı değerlendirilmelidir. Bu bakımdan 1998 kutlamaları, "Cumhuriyet'in sonbaharı" diye adlandırabileceğimiz bir aşamada, politik toplum ile sivil toplum bütünlüğünü Cumhuriyetçi bir zeminde, ağırlıklı olarak da dönemin ruhuna uygun olarak laiklik ekseninde inşa etmeye çalışan, fakat bu girişim ekseninde de toplumun farklı

⁷ 10. Yıl kutlamaları için bkz. Sınmaz-Sönmez, 2004; Bolat, 2023; Tozoğlu vd., 2022; Öztürkmen, 2001.

⁸ Dönemin özellikleri ve AKP öncesindeki 1991-2002 sürecini Gramsciyen organik kriz kuramlaştırması üzerinden ele alan bir çalışma için bkz. Yıldırım, 2010.

kesimlerindeki heyecan kaybını devlet iktidarının temsilcileri eliyle ilan eden bir niteliğe bürünmüştür.

Nitekim bu dönemde, 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in inisiyatifiyle, 75. Yıl kutlamaları sivil toplum alanının öncülüğünde bir organizasyon planlamasına devredilmiş ve Tarih Vakfı aracılığıyla, Yiğit Gülöksüz'ün koordinasyonunda 75. Yıl etkinlikleri farklı alanlarda, sivil toplum aracılığıyla yürütülmeye çalışılmıştır. Dönemin gazetelerini taradığımızda da görülmektedir ki bu durum, politik toplumun farklı aktörleri ve temsilcileri arasında tartışmalara da yol açmıştır. Örneğin, Milliyet gazetesinde yer alan "75. Yıl Savaşları" başlıklı habere göre, "Bakanlar Kurulu'nda özel olarak dinlenen Yiğit Gülöksüz'ün başkanı olduğu vakfa, komitenin genel bütçesi olan 10 milyon dolar kadar" para verilmiş; "bakanlar arasında da 'Devlet dinlenmiyor, devlete cimrilik ediliyor' tartışmalarına neden olan hatta Devlet Bakanı Güneş Taner'in, 'Bir kutlama için bu kadar para harcamaya ne gerek var. Onun yerine hastane yaparım,' şeklindeki açıklamasının ardından, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in talimatı ile Gülöksüz'ün vakfına İş Bankası'ndan 8 milyon dolar, Başbakanlık Tanıtma Fonu'ndan da 2 milyon dolar para aktarıldığı öğrenilmiştir" (Milliyet, 15.04.1998).

Nitekim ilgili haberin ertesi günü, kutlamaların sivil toplum aracılığıyla organize edilmesinden sorumlu Proje Koordinatörü Yiğit Gülöksüz basına yaptığı açıklamayla, iktidar bloğu içinde kutlamaların yönü ve öncüsü (politik toplum mu sivil toplum mu) bakımından beliren çatlak ve tartışmaları görünür kılacak şekilde şunları söylemiştir: "Toplam bütçesi 8 milyon dolar olan yedi proje geçtiğimiz sene içinde önce Sayın Cumhurbaşkanı'nın başkanlık ettiği 75. Yıl Eşgüdüm ve Danışma Kurulu'na sunuldu. Bakanlar Kurulu tarafından komitenin 75. Yıl bütçesinde tasarruf yapılması kararı ile Tarih Vakfı'na projeler için sağlanması beklenen 6 milyon dolarlık destek de 2 milyon dolara düşürüldü" (Milliyet, 16.04.1998).

Yürütme içinde özellikle Cumhurbaşkanı ile Bakanlar Kurulu'nun bir bölümü arasında beliren bu taktik ayrılıkta, devlet başkanı sıfatıyla, diğer bir ifadeyle politik toplumun başı olarak Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in, sivil toplumla birleşen, bu birliği yeniden inşa eden bir "bütüncül devlet" programını temsil ettiğini ve bu çerçevede de sözkonusu programın Cumhuriyet'in 75. Yıl kutlamalarını organik krizden çıkmaya dönük bir meşrulaştırma ve soğurma hedefiyle taktik olarak araçsallaştırdığını ifade etmek mümkün. Nitekim dönemin Cumhurbaşkanı Demirel'in kutlamaların sivil toplum tarafından gerçekleştirilmesi konusunda niye ısrar ettiğiyse ilgili kendisine yönelen eleştiri ve sorulara verdiği, basına da yansıyan açıklamalarının bu noktada önemli olduğunu düşünüyoruz.⁹ Kutlamaların bir görev gibi gerçekleştirip "yapalım bitsin" anlayışıyla, deyim yerindeyse ruhsuz bir atmosferde geçmesini istemediğini ima eden Demirel, "... keşke bitmeseydi dedirtmek lazım" dedikten sonra, eklemektedir: "Türkiye'nin sıkıntısı heyecandır. Biz heyecandan uzaklaştık. Hiçbir şeyden heyecan duymazsak müşteriğimiz kaybolur. Halk kutlamalara katılmadıkça, yavaş yavaş rejimle arasındaki mesafeyi açıyor gibi intibalar var. 3-4 yıldır bizdeki Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına bakıyorum. Resmî geçit geçiyor ama yanında halk yok. Asker, polis gurur verici ama onlar her an hazır. Ben halk istiyorum" (Hürriyet, 10.07.1998).

Açıklamadan da görüleceği ve Gramsci'nin bütüncül devlet kavramlaştırmasından hatırlanacağı üzere, siyasal toplumla sivil toplumu eklemleyerek, genişletilmiş anlamda "devlet" haline gelmek, bu temsili ve gerçek iktidarın "organik krizi" halkla/sivil toplumla bütünlüşerek ve bu arada daralan hegemonya koşullarında aşağıdan meşruiyet üretmek aşmak arayışının işaretleri bu açıklamaya içkindir.

Diğer yandan 75. Yıl kutlamalarına damga vuran bu yeni durum aynı zamanda resmî Cumhuriyet Bayramı etkinliklerinin dışında bir sivil alanın, yurttaşın kamusal alanı genişleten bir katılımçılıkla içinde daha fazla yer almaya başladığı bir "aşağıdan"

⁹ Çalışmamızın Cumhuriyet Bayramı kutlamalarını Gramsci'nin politik toplum ile sivil toplumun birlikteliği üzerinden, devlete dair algıları genişleten teorik perspektifine uygun şekilde, Türkiye'de son 25 yıldaki devlet-toplum ilişkilerindeki dönüşümü anlamak adına merkeze alan değerlendirme yöntemi açısından da bu açıklamanın bir karşılaştırma unsuru olarak önemli olduğunu düşünüyoruz.

Cumhuriyetçilik ve bayram kutlaması dinamiğinin oluşum sürecine de etki etmiştir. Kuşkusuz ki bu kamusal alan henüz yukarıdan aşağıya sınırlandırılmış ve sembolleri yine politik toplumun zoru ile belirlenen bir içerikte; dolayısıyla politik toplum ile uyumlu bir “bütüncül devlet” pratiği içindedir. Ancak bu denklemin 100. Yılda ciddi ölçüde değişmiş olduğunu yine kutlamalar ve “bütüncül devlet” teorisi aracılığıyla görünür kılmaya çalışacağımızdan, bu kısmı biraz daha açmakta fayda görüyoruz. Belirttiğimiz üzere 75. Yıl kutlamaları aracılığıyla politik toplum olarak devletin siyasal aygıtlarının, yükselen Siyasal İslamcılık karşısında Cumhuriyet’in kitle temelini, kitleliliğini görünür kılmak gibi somut bir amacı bulunmaktadır. Demirel’de temsil olunan “bütüncül devlet” aklının, yukarıda aktardığımız üzere, kutlamaların zayıf olmasının “halkın rejimle arasının açıldığı” yönünde bir izlenim yaratmasından, dolayısıyla da 28 Şubat 1997 kararları sonrası oluşan yeni siyasal tablonun kitle tabanından yoksun olduğu izleniminin belirmesinden endişe duyduğu açıktır. Nitekim Özyürek’in de aktardığı üzere (2007, s. 176-177), “Orduyla yakın işbirliği içinde çalışan laik gruplar ve hükümet, 75. Yıl kutlamalarının halkın cumhuriyet yurttaşlığı bilincini yükselteceğini, halkı cumhuriyetin ideallerine bağlayacağını ve İslamcılara halkın laik ideolojiyi özgür iradeleriyle desteklediklerini göstereceğini umut ediyorlardı”.

75. yıl kutlamalarını ertesi yıl gerçekleştirilen Osmanlı Devleti’nin 700. Kuruluş yılı etkinlikleriyle karşılaştırmalı olarak ele alan Fransız araştırmacı Monceau’nun da belirttiği gibi (2002, s. 509), özellikle Tarih Vakfı, Kültür Girişimi gibi önemli aktörlerin yanında, “aralarında Atatürkçü Düşünce Derneği ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği’nin de bulunduğu önde gelen Kemalist STK’lar” da bir platform çatısı altında bir araya gelmiş ve birçok ortak etkinlik düzenlemiştir. Yine Monceau’nun aktarımına göre, 1998’de 75. Yıl kutlamaları çerçevesinde yaklaşık 4500 etkinlik organize edilmiştir (2002, s. 510). Kaldı ki bu 75. Yılda hızla gerçekleşmiş bir örgütlenme sonucu değildi. 1990’lı yıllarda, özellikle krizli ve bu kriz derinleştikçe de Siyasal İslamcı hareketin bu organik krizlerin (siyasal yönetme krizlerinin, geleneksel partilerin temsil krizlerinin, istikrarsız koalisyonların, terör ve şiddet dalgasının, mafya-derin devlet ittifakına dayalı olarak meşruluk krizinin, alternatifsizlik krizinin ve ekonomik krizlerin birbirini beslediği) yarattığı çatlaklarda kendisine alan açması sonucunda, özellikle Cumhuriyet’i koruma görevini kiteselleştirme adına sivil toplum alanında açılan ve çeşitlenen örgütlenmelerin artışına tanıklık edilmekteydi. Bu ortamda 1990’lı yıllar çok sayıda Kemalist sivil toplum kuruluşunun kurulmasına, yayılmasına ve gelişmesine tanık oldu ve yine Necmi Erdoğan’ın yerinde ifadesiyle (2002a, s. 235), “resmi otoriter Kemalizme sivil Kemalist bir ‘sağduyu’ eşlik etti”. Başını Atatürkçü Düşünce Derneği ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği’nin çektiği bu oluşumlar geniş bir liste oluşturmaktaydı. Fakat önemli olan nokta; kitlesele Cumhuriyetçi tabanın özellikle siyasal partilerde yaşadığı temsil krizinin ya da memnuniyetsizliğin neticesi olarak bu sivil toplum kuruluşları, yeni bir örgütlenme kültürü ve yukarıdan aşağıya rejimin korunacağı düşüncesine de kısmi bir mesafe yaratarak, kitleleri yeniden kazanmak için halkçı kampanyalar örgütlenme/düzenleme kapısını da açmaktaydı.¹⁰

Bu tablo, sivil toplumda beliren Kemalist örgütlenmelerin politik toplumdaki Siyasal İslam karşıtı aygıtlarla yine bir “bütüncül devlet” pratiği içinde birleşerek hareket ettiği gerçeğini değiştirmese de rejimin sadece politik toplum eliyle ve zor yoluyla korunmasının olanaksız olduğunu, ilgili kurumların da bunu yapmakta başarısız kaldığını saptayan önsel bir pratik olarak da okunabilir ve bu anlamda önemli bir dönüşümün işareti olarak görülmelidir. Bu durum, siyasal partilere ve sivil-askeri bürokrasiye aktarılan/devredilen Cumhuriyet’i koruma ve kollama göreviyle ilgili ilksel hayal kırıklıklarının ve bu anlamda kendisi hareketsiz bırakılan Cumhuriyetçi kitleler açısından da Cumhuriyet için halkçı bir örgütlenme, dayanışma, yardım ve eğitim seferberliği vermek gerektiği yönündeki okumaların ürünüdür bir yandan da. Bu nedenle bu sivil toplum kuruluşlarını değerlendirir/dikkate alırken, sadece kurumsal varlıklarını

¹⁰ Bütün bu “halka doğru” yönelen dayanışma, eğitim kampanyalarının dökümü için bkz. Erdoğan, 2002a, s. 238.

değil, sahip oldukları şube ve üye sayılarındaki hızlı artışı, etkinliklerinin yayılımını da birlikte düşünmek; salt tabela hareketleri olarak kalmadıklarının altını yine de çizmek gerekir. Kaldı ki, özellikle Susurluk olayı ve insan hakları ihlalleri gibi temaları işleyerek demokratik talepleri kendine eklemeye çalışan çok daha geniş bir neo-Kemalizm örgütlenmesi de yine bu dönemde söz konusudur (Erdoğan, 2002b, s. 588).

Bütün bu nedenler birlikte düşünüldüğünde, kutlamaların sivil toplum aracılığıyla/öncülüğünde ve politik toplumun desteğiyle gerçekleştirildiği bu tablo, tek başına politik toplumun sivil toplum aracılığıyla 28 Şubat 1997 sonrasında ortaya çıkan yeni iktidar dizilişini popülerleştirme arayışı olarak belirse de, somut durum böylesine tek taraflı bir pratik ve sonuç üretmemiştir. Zira politik toplumun bu meşruiyet üretme arayışı doğrultusunda sivil topluma ihtiyacının farkında olan Siyasal İslam karşıtı, laik yurttaş örgütlenmelerinin bu sayede kamusal alanda görünürlüklerini arttırma ve kitle tabanlarını genişletme yoluna yöneldiklerini, faaliyet alanlarını genişletmek için politik toplumun kendilerine duyduğu ihtiyaç itirafı oranında da bu zemini bir fırsat olarak değerlendirdiklerini söylemek mümkündür.

Monceau'nun da belirttiği üzere, bu kutlamalardaki yeni durum vesilesiyle, "sivil toplum bir yandan devletin bazı kusurlarını ifşa ederken, diğer yandan, stratejik sebeplerden ve derin inançlardan dolayı, devletle aynı hedefleri güdüyor"du (2002, s. 543). Gerçekten de devletle sivil toplum arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktası olarak görülmesi gereken 75. Yıl kutlamaları aracılığıyla, bütüncül devletin her iki kanadının da kendi alanını genişletmek adına bu birlikteliğe yöneldiğini söylemek de olasıdır. Zira bu işbirliğinde, "herkes kendisi için bir yarar, hatta avantaj bulmaktadır" (Monceau, 2002, s. 542). Nitekim, özellikle temel aktör olarak belirlenen Tarih Vakfı ve onun etrafında toplanmış aydınlar açısından bakıldığında da, bu işbirliği sayesinde aydın hareketi, "artık daha az sayıda olan bir entelektüel elite değil, 65 milyon Türk 'vatandaşına' hitap etmesinden dolayı, alışık olduğundan çok daha geniş bir kamusal topluluk önünde yeni bir görünürlük kazanıyor. Entelektüel ve politika, elit tabaka ve halk gibi, daha önce uzlaşabilir görünmeyen alanları, hayranlık uyandırıcı bir şekilde birleştirerek meşruiyetini pekiştiriyor"du (Monceau, 2002, s. 543).

Ancak bu saptama, Cumhuriyetçi aydınların halkla ilişki kanallarını genişletme, görünürlüklerini ve seslerinin/sözlerinin daha geniş bir alana yayılmasını sağlama adına kutlamaların sağladığı olanağı "kamusal aydın sorumluluğu" olgusundan bağımsız ve özel/özel beklentiye indirgenmiş şekilde kullandığı yönünde bir bakış açısına indirgenmeye müsait olduğu için kısmen eksiktir, tarihsel olarak Türkiye'nin modernleşme sürecinde aydınların üstlendikleri öncü işlevleri de önemsizleştiren bir zemindedir. Zira kutlamaların Siyasal İslamcı yükseliş karşısında sivil toplum, aydınlar ve halk katılımıyla gerçekleştirilmesi yolundaki proje, dönemin Tarih Vakfı Başkanı İlhan Tekeli tarafından 1996 yılında geliştirilmiş ve devlet yöneticilerine sunulmuştur. Etkinliklerin gerçekleştirilmesinden bir yıl sonra, Tekeli'nin Özyürek'e verdiği mülakatta söylediği sözler, aydın inisiyatifinin hem 28 Şubat 1997 öncesinde geliştiğini hem de sivil alandan bir yurttaş Cumhuriyetçiliği eliyle Siyasal İslamcı yükselişe karşı ses vermeyi amaçladığını kanıtlar niteliktedir. Özyürek bu görüşmeyi şöyle aktarır (2007, s. 182): "Tarih Vakfı'nın yenilikçi bir kutlama önermesinin nedenlerini sorduğumda, vakfın üyelerinin bu planı 1996'da İslamcı Refah Partisi ile muhafazakar Doğru Yol Partisi'nin koalisyon hükümeti sırasında düşündüklerini söylemişti. 'Türk aydınları olarak cumhuriyete karşı bir sorumluluğumuz olduğunu hissettik ve dini yükseliş karşısında bir şeyler yapmak istedik.' Cumhuriyet kutlamalarının halkın katılımıyla yapılmasının insanları İslamcılara karşı görüşlerini dile getirmeye cesaretlendireceğini umuyorlardı".

Dolayısıyla bu tabloda, politik toplum ile sivil toplum arasında Cumhuriyetçilik ekseninde gelişen "bütüncül devlet" pratiği, düşünüldüğü ya da görüldüğü kadar iç çelişkilerden bağımsız ya da birinin doğrudan diğerine tahakkümüne dayanan nitelikte değildir. Burada daha çok, karşılıklı bir işbölümü kadar, birbirlerine duydukları ihtiyaç temelinde, kısmi tavizlerle kazanımlar elde etmeye çalışan Cumhuriyetçilik bloğu içinde bir otoriterlik-demokrasi mücadelesi de tüm sınırlarına ve sınırlılıklarına rağmen

yürümektedir. Tam da bu nedenle, 90'larda "Kemalist otoritarizm ile demokratik katılım, tahakküm ile hegemonya, resmi dünya ile sivil toplum arasındaki kararsızlık neo-Kemalist tahayyüle damgasını vurur" (Erdoğan, 2002b, s. 588).

Bütün bu genel resme bakıldığında, 75. Yılda Cumhuriyet kutlamalarının politik toplum ile sivil toplumun, zorlama gücü ile rıza/ikna momentinin kaynaşması doğrultusunda, "bütüncül devlet" in daha önceki salt politik topluma ya da yukarıdan aşağıya resmi kutlamalara dayanan çerçevesinde dengenin, yeni bir meşruiyet kanalı açmak adına politik toplumun sivil toplum ile kutlamaların organizasyonu sürecinin önderliğini paylaşması sonucunda (elbette bütün sivil toplumla değil, laik örgütlenmelerle) önemli bir değişiklik geçirdiğini saptamak önemlidir. Bu noktada hem sivil toplumun hem de aydınların bu süreci "resmi" Cumhuriyetçilik dışında yeni, daha kamusal bir Cumhuriyetçilik damarını keşfetme, buraya seslenme, buradan görünürleşme yolunda görüp değerlendirdikleri de elbette söylenebilir. Fakat henüz bu damar emekleme aşamasında olduğu gibi, Cumhuriyetçilik karşıtı yeni bir hegemonya projesinin gelişeceği ilerleyen yıllarda, toplumun farklı kesimlerinin bu kamusal damardan dışlanmasının ve aşağıdan gelişen bu yeni Cumhuriyetçi kitle hareketinin daha kapsayıcı ve yeni bir toplumsal sözleşme ile Cumhuriyet'e nefes aldırma yolları aramamasının, yine bu kapsamda da, Cumhuriyet'in laik, aydınlanmacı birikiminin işçi sınıfı/emeğiyle geçinen halk kesimleriyle buluşmasını sağlayacak yeni bir ekonomik, sosyal program etrafında politik alternatif yaratamamasının 100. Yıldaki tabloyu yaratacağından habersiz olduğu ya da böyle bir politik dönüşüm okumasından yoksun olduğu ifade edilebilir. Kuşkusuz bu biraz da, her ne kadar sivil toplum, yurttaş inisiyatifleri yavaş yavaş Cumhuriyetçi bir kamusal kutlama kampanyasına dahil edilse bile, rejimin korunmasıyla ilgili olarak Cumhuriyetçi kitlelerin ve aydınların rejimin korunmasında genelde politik topluma, özelde de onun 75. Yıldaki ayrıcalıklı zorlama aygıtı olarak Ordu'ya ve yüksek yargıya atfettikleri anlam ve işlevin devam etmesiyle de ilişkili görünebilir.¹¹

Görüldüğü üzere 1990'ların ikinci yarısında gerçekleştirilen 75. Yıl kutlamaları, Siyasal İslam'ın iktidara yürüdüğü koşullarda, politik toplum ile sivil toplumun Cumhuriyetçilik temelinde kaynaştığı ve yer yer ayrıştığı, aydınların ise taban inisiyatifleri geliştirerek bu bütüncül devlet formasyonu içinde "rıza" momentini öne çıkarmaya çalıştıkları bir yeni dönemin işaretidir. Aşağıdan, sivil toplum örgütlenmeleri ve aydınlar aracılığıyla gelişen bu Cumhuriyetçi damar için bu dönemde rejimin ağırlıklı muhafaza ve tarif ilkesinin laiklik merkezli olduğu, Cumhuriyet'in daha çok laiklik ilkesi temelinde anlamlandırıldığı görülmektedir.¹² Özetle 75. Yıl kutlama organizasyonunun da gösterdiği üzere, politik toplum içinde çatlak ve çelişkiler belirse de politik toplumun bir kanadı ile sivil toplumun bir kanadı, aydınlar, siyasetçiler ve bürokrasi aracılığıyla Cumhuriyetçi bir "iktidar bloğu" ve "bütüncül devlet için birlikte tutum almayı sürdürmüştür.

Bütün bu genel arka plan ve tarihsel değerlendirmeyi dikkate alarak 1998 yılında gerçekleştirilen 75. Yıl kutlamalarından 2023'e, yani 100. Yıl kutlamalarına uzanmak, bu kutlamalar arasındaki farklara bakarak, aktörlerin ve iktidarın ağırlık merkezlerinin,

¹¹ Bu noktada, Cumhuriyetçi kitlelerin politik toplum ile sivil toplum arasındaki bütünlüğün ayrılmaya geçtiğini, iktidarın gerçek anlamda el değiştirdiğini anlamalarını sağlayan olayın 2012'de Cumhurbaşkanı Abdullah Gül dönemindeki Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında kitlenin Ulus'tan Anıtkabir'e yürüyüşünün zor gücüyle, barikat ve biber gazı marifetiyle engellenmeye çalışılması ve kitlelerin barikatları kaldırıp Anıtkabir'e ulaşması olduğunu düşünüyoruz. Bu barikat yıkma birikiminin 2013'te Gezi Direnişi sırasında Cumhuriyetçi kitlelere devrettiği bir irade olduğu gibi, Gezi'nin de daha kapsayıcı, aşağıdan, sivil ve demokratik bir Cumhuriyetçi yenilenme adına biriktirdiği ve kendisinden sonraki kuşaklara devrettiği mirasla da bütünleşip geliştiğini düşünüyoruz. Bu açıdan, Cumhuriyetçilere dönük zor gücünün, Silivri mahkemeleri eliyle yürütülen tasfiye operasyonlarının ve bunun yarattığı geri çekilme/korku dalgasının 2012-2013 sürecinde kırıldığını, bu nedenle bu iki yılın da Cumhuriyetçi kitlelerin sivil, taban hareketleriyle buluşmasında bir başka önemli devreyi temsil ettiğini söyleyebiliriz. 2007 yılında gerçekleşen Cumhuriyet Mitingleri bu kitlesel tabanı görünür kılsa da, hem sosyolojik ve siyasal olarak daha homojen bir kitleye seslenerek hem de hala kısmen de olsa politik toplum ile sivil toplumun "bütüncül devlet" yaklaşımı içinde gelişmeye yönelmiş ve ardından da politik toplumun bu kanadının operasyonel davalarla tasfiye edilmesi süreci gelmişti. Bu anlamda 2007'den 2012-2013 sürecine Cumhuriyetçi hareketin dönüşümü ayrı bir inceleme konusu olmalıdır.

¹² 90'lı yıllarda birçok laik aydına yönelen suikastler ve katliamlar da dikkate alındığında bu oldukça normaldir.

baskıcı aygıtlarla ideolojik aygıtların geçirdiği dönüşümün, sivil toplum ve aydınlar katında yaşanan değişimlerin etkisini de dikkate alarak, bu faktörler üzerinden, “bütüncül devlet”in 25 yıllık dönüşümünü tartışmak sanıyoruz ki artık mümkündür.

5. 100. Yıl Kutlamaları: AKP ve Cumhuriyetçilik Karşısındaki 4 Taktiği

100. yıl pratiği içinden bakıldığında, 2002 yılından bu yana ülkeyi yöneten ve 2017’de gerçekleştirilen Anayasa değişiklikleriyle birlikte, 1909’da Meclis’i saray ve yürütme karşısında ağırlıklı hale getiren yasama merkezli geleneği yürütme, yürütmede de tek kişi (Cumhurbaşkanı) lehine köklü şekilde değiştiren Adalet ve Kalkınma Partisi’nin¹³ (bundan sonra AKP) yeni bir rejim ve devlet örgütlenmesini aşama aşama gerçekleştirirken tarihe daha önceki inşa faaliyeti örneklerinde de görüleceği üzere bir “dışlama” ve “geleneğin icadı” pratiği/diyalektiği ile işlevsel bir anlam yüklediğini, bu anlamda siyasal sembolizm konusunda da epey gelişkin bir stratejik akılla hareket ettiğini belirterek başlamalıyız. Bu durumu, özellikle 2023 yılına atfedilen anlamda (iktidarın yıllardır sembolik bir anlam yükleyerek öne çıkardığı 2023 Hedefleri vurgusu), yine iktidarın 2023 seçim kampanyası sürecinde popüler siyasal alanda görünür kılmaya çalıştığı “Türkiye Yüzyılı” propaganda adlandırmasında ya da daha önce Cumhuriyet’le başlayan sürecin bir “parantez”, tarihsel olarak bir kesinti dönemi olarak kodlanması örneğinde de görüldüğü üzere¹⁴ öncelikle Cumhuriyet tarihinin dışlanmasında farklı şekillerde görmek mümkündür.

Buradan bakıldığında, AKP iktidarının taktiksel ilk dönemlerini dışarıda bırakırsak ve bu iktidarı yeni bir rejimi siyasal/toplumsal düzeyde inşa faaliyetine giriştiği 2010’lu yılların özellikle ikinci kısmından itibaren ele alırsak, Cumhuriyet ve Cumhuriyetçilik olgusuna reel politik düzeyde 4 taktik aracılığıyla yanıt üretildiğini görmekteyiz. Özellikle 2023’te gerçekleşen Cumhuriyet’in 100. Yılı kutlamalarında, genelde yürütmede, özeldense Saray merkezli olarak kümelenen yeni politik toplumun reflekslerinin bu genel tavırla uyumlu ve somut bir örnek olarak değerlendirilebileceğini ve yine 75. Yıl kutlamalarından 100. Yıl kutlamalarına gelindiğinde, devlet-toplum ve aydınlar bakımından yaşanan 25 yıllık dönüşümün bu sayede daha iyi kavranabileceğini düşünmekteyiz.

AKP döneminde genel olarak Cumhuriyet Devrimi’ne ve tarihine yaklaşım söz konusu olduğunda, ilk olarak Cumhuriyet’in siyasal ve toplumsal anlamda getirdiği devrimlerin “restorasyon”cu bir biçimde dışlanması/unutturulması ve etkisiz kılınması taktiği öne çıkmaktadır.¹⁵ Bundan geriye kalan boşlukta, içeriğinden ve anlamından soyutlanmış bir Cumhuriyetçilik söyleminin iktidarın güncel ihtiyaçları içine soğurulması; üçüncü olarak, tarihin/tarihsel atılımların çoğu zaman Cumhuriyet tarihini dışlayacak bir milat yaratma, “kurucu iktidar” tezini temellendirme adına AKP iktidarı ile başlatılması ve son olarak da geleneğin özellikle Osmanlı İmparatorluğu üzerinden bir devamlılık ilişkisi içinde yeniden icadı taktiği devreye sokulmaktadır.¹⁶ Burada da son derece uzun ve inişli çıkışlı bir tarihe sahip olan Osmanlı İmparatorluğu’nun bütününe ya da örneğin tüm sultanların sahiplenilmediğini; ağırlıklı olarak, imparatorluğun çözülme devrinde bu çözülmeyi gücü yeniden tek başına kendinde/sarayda toplayarak (İstibdat) ve dağılmanın önüne İslamcılık siyasetiyle geçmeye çalışarak hükmeden Sultan İkinci Abdülhamit ile ve giderek de son padişah Vahdettin’le bir devamlılık içinde tarihsel

¹³ Bu değişim sürecinin toplam değerlendirmesi için ve inşa edilen yeni rejimle ilgili olarak bkz. Yıldırım, Saray Rejimi.

¹⁴ “Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, yeni bir kırılma dönemi yaşandığını belirterek, ‘Son yüz yıl kapatılması gereken bir parantezdir. Osmanlı’dan sonra başlayan ayrışma bir parantezdir. Tarih coğrafi sınırlara isyan ediyordu ve biz bu parantezi mevcut sınırlara saygı göstererek kapatacağız’ dedi” (Karagül, 2013).

¹⁵ Cumhuriyet karşıtı, imparatorlukları yeniden canlanma düşlerine sığınan restorasyoncu eğilimlerle faşizm arasındaki ilişkinin tarihsel değerlendirmesi ve örnekleri için bkz. Neocleous, 2014.

¹⁶ Belirtmek gerekir ki bu taktikler sırayla/ardışık ilerlemeye de, diğer üç taktik açısından ilk taktik baş zemin olarak işlevselleşmektedir. Bunun dışındaki üç taktik, güncel siyasal tabloya ve güç ilişkilerinin yönüne göre ya eşzamanlı ya da birinin diğeri karşısında daha fazla öne çıkışıyla belirmektedir. Yine de, geçmişte Dışişleri Bakanı olarak Ahmet Davutoğlu’nun yaptığı “parantez” açıklamasında beliren tekil taktiğe yeni dönemin iktidar tasarımının sıkışmadığının, bu 4 taktik aracılığıyla ve özellikle de soğurma yöntemiyle, yenilenmiş ittifaklar arasında çatlaklar yaratmadan ilerlemeye çalışıldığının altını ayrıca çizmek gerekir.

politik anlatı icat ve inşa edildiğini görmekteyiz.¹⁷ Bu devamlılık anlatısının sadece siyasal alanda ve siyasal aktörler/politik toplum eliyle inşa edilmediğini, popüler ideolojik aygıtlar aracılığıyla da kitleselleştirilmeye çalışıldığını belirtmekte yarar var.¹⁸ Bu açıdan AKP iktidarının siyasal, toplumsal ve ideolojik dönüştürme hedefinin de “bütüncül devlet” anlayışı çerçevesinde, politik toplum içindeki güç konumlanışı ve politik toplumun içindeki bütünlüğün sivil topluma nüfuz etme arayışı bağlamında anlaşılması gerektiği açıktır.

Bu genel değerlendirmenin ardından, 100. Yıl kutlamalarını merkeze alarak hem iktidarın “tarih tezi”ni Cumhuriyet’le ilişkisi üzerinden sınavabilir hem de Gramsci’nin bütüncül devlet yaklaşımı çerçevesinde, politik toplumdaki bu değişimin sivil toplum ve aydınlar katında nasıl yansıdığını tartışabiliriz. Bu aşamada önce, “politik toplum” olarak devlet iktidarı, özellikle zorlama gücü etrafında inşa edilen pratiklerle rıza/ikna süreçleri için inşa edilen mekanizmaların iktidarın yeni tarih anlatısı etrafında nasıl seferber edildiğini 29 Ekim 2023 üzerinden, yukarıdaki 4 taktiği alt başlık ve ölçü kabul ederek tartışmak gerektiğini düşünüyoruz.

5. 1. Taktik 1: Politik Toplum Eliyle Önemsizleştirme ve Etkisizleştirme

Bu taktikler arasında ilk öne çıkan ve diğer taktikler için olmazsa olmaz bir zemin olarak işleyen, Cumhuriyet’i ve Cumhuriyet Devrimi’ni özü/gerçek anlamı bakımından önemsizleştirmek ve kutlamaları devletin yenilenmiş siyasal yapısına ve iktidarın/aygıtların hiyerarşik dizilişine uygun olarak “politik toplum” katına sıkıştırıp sivil toplumla buluşmaktan uzak tutarak bir resmiyet ve sembolizm içinde öncelikle etkisizleştirmektir. İdeolojik aygıtlar eliyle soğurma taktiği, ancak bu zemin sağlandıktan sonra devreye girmektedir. Belirttiğimiz üzere bu yöntem, diğer üç taktiğin uygulanması sürecinin hem zeminini oluşturur hem de bu taktiklerle yer yer bütünlüştür.

Bilindiği gibi dünyanın farklı ülkelerinde Cumhuriyet’in ilanının 100. Yılıyla ilgili olarak etkinlikler çok geniş bir zeminde planlanmakta ve örgütlenmektedir.¹⁹ Buna karşın, Demirel’in de kutlama sürecinde gözlemleyip köşesinde ifade ettiği üzere (2023a); “Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun 100. yıl kutlamaları, başka ülkelerdeki benzerlerinden farklı bir içerik ve coşku düzeyinde gerçekleştiriliyor. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın imzasıyla 2020 yılında yayımlanan genelgeye dayanarak 26 Ağustos 2022’de başlatılan ve ‘en kapsamlı organizasyon’ olacağı üç yıl önce ilan edilen cumhuriyetin 100. yıl kutlamaları, beklenenden sönük ve farklı bir içerikle sürdürülüyordu”.

Bu noktada, özellikle belirtilmesi gereken nokta, kutlama etkinliklerinin yeni hiyerarşik güç dizilişinde ayrıcalıklı merkezi yürütme, yürütmeye de tek kişi olan politik toplum tarafından resmileştirilmesinin ve yeniden askeri bir sembolizmle güvenlikleştirilmesinin yanında (Boğaz’da donanma geçit töreni vb.), politik toplumun sivil toplum ya da kitle seferberliği konusunda Cumhuriyetçi kitle seferberliğinin karşısına önsel bir alternatif koymayı tercih etmesidir. Nitekim “halk egemenliği” açısından sembolik bir gün olarak Cumhuriyet Bayramı’nda İstanbul’da, Vahdettin Köşkü’nde, Boğaz’daki askeri geçit aracılığıyla görünürleşen Cumhurbaşkanı Erdoğan, kitle seferberliği açısından Cumhuriyet’in 100. Yıldönümünün bir gün öncesinde,

¹⁷ İktidarın bu geçmiş referanslı güncel siyasal sembolizmini özellikle İkinci Abdülhamit dönemiyle karşılaştırmak için, Osmanlı döneminde siyasal sembolizmin ve meşruluk kanallarının inşası konusunda son derece yararlı çalışmaları olan Deringil’e (2007a ve 2007b) başvurulabilir. Özellikle gücün yürütme/saray merkezli olarak toplandığı mutlakiyetçi dönemlerde, merasimlerin de bu teklük çerçevesinde hükümdarın şahsında tekelleştiği görülmektedir. Karateke’nin (2004) Osmanlı Devleti’nin anayasal monarşi ile mutlak monarşi mücadelesi arasında salındığı son yüz yılında merasimleri merkeze alarak yaptığı şu değerlendirmenin bu nedenle güncel ve önemli olduğunu düşünüyoruz: “Hükümdar mutlaklığı oranında merasimlerin odak noktasındadır, rolü haşmetli görünmektir. Hükümdarın gücü kısıtlandığı zaman, yani meşruti bir yönetim biçiminde, iktidarın diğer ortakları tarafından merasimlerde tek odak noktası olmaktan çıkarılır...”

¹⁸ Sözkonusu popüler ideolojik aygıtlar ve özellikle diziler aracılığıyla yaygınlaştırılan bu propaganda, Cumhuriyetçi etik-politik anlam dünyasının karşısına bir başka ve büyük tarih anlatısı koyar ve “mağdur” edilmiş, geriletmiş, “hançerlenmiş” Türkiye’nin yeniden ayağa kalkması için geçmişindeki görkemli, emperyal günleri hatırlaması gerektiği mesajı da genel olarak politik toplumun zor gücü/savaş kapasitesi etrafında sunulur. Bu popüler ideolojik aygıtlar eliyle, dizilerle yaygınlaştırılan Osmanlıcı ideolojiyi detaylı tartışan çalışmalar için bkz. Çevik, 2019, 2020; Uzer, 2020; Karakaya, 2020.

¹⁹ Böyle bir döküm için bkz. Demirel, 2023a.

kapatılan Atatürk Havalimanı'nda "Büyük Filistin Mitingi" düzenlemiş ve ertesi gün iktidarın ideolojik aygıtları olarak işleyen gazeteler de elbette ağırlıklı bu gündemi ağırlıklı kapsayarak manşetlerini inşa etmiştir.²⁰ Kuşkusuz ki Filistin'le ve Gazze halkıyla dayanışma gösterilmesi önemlidir ve bunun toplumun farklı siyasal kesimleri açısından da büyük oranda birleştirici bir yanının olduğu açıktır. Fakat burada kritik olan ölçü, 75. Yıl kutlamalarıyla aradaki sembolik farkı da görünür kılacak şekilde, kitle seferberliğinin, sivil toplumla politik toplumun yeni rejimdeki "bütüncül devlet" kaynaşmasının artık Siyasal İslamcı bir dayanışma temelinde inşa edilmesidir. 25 yıllık dönüşümün anlaşılması açısından bu örneğin oldukça önemli olduğunu düşünüyoruz. Aynı "bütüncül devlet" kaynaşmasının bir gün sonraki 100. Yıl kutlamalarına yansımaması, kutlamaların iktidardan ve devletten bağımsızlaşarak yurttaş inisiyatifleriyle gelişmesi, bu 25 yıllık dönüşümün önemli yarı taşları arasındadır.

Kuşkusuz ki önemsizleştirme ve etkisizleştirme taktiği bu örneklerle sınırlı değildir. 100. Yılda "politik toplum"un ayrıcalıklı merkezinin yürütmede, yürütmede de saray etrafında toplandığı yeni güç dizilişi dikkate alındığında, burada ağırlıklı olarak Cumhurbaşkanlığı tarafından üstlenilip yürütülecek faaliyetlerle ilgili de bir sönümlenmenin söz konusu olduğunu görmek mümkündür. Yine Demirel'in yerinde saptamasıyla ifade edersek, "Üç yıl öncesine dayanan iddialı bir genelgeye ve çok sayıda resmi hazırlık haberine rağmen benzerlerinden ve beklenenden farklı bir biçimde yapılan kutlamalara "Yüzyılın işini 20 yıla sığdırdık" sloganı damgasını vurdu. "Türkiye Yüzyılı" vurgusu ve parti seçim programını andıran detaylar bakanlıkların ve diğer kurumların bir örnek kutlama mesajlarına yansdı. 28 Ekim'e denk getirilen 'Büyük Filistin Mitingi' ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 100 gemiyle resmigeçit yapan donanmayı Vahdettin Köşkü'nden selamlaması bu fotoğrafı daha da netleştirdi" (Demirel, 2023b).

Böyle bir ortamda dikkat çekici gelişme, 100. Yıl kutlamalarının uluslararası bir protokolden ve törensellikten de uzak tutulmasıydı. Gazeteci Murat Yetkin'in aktardığı üzere, "Erdoğan, 28 Mayıs'ta Cumhurbaşkanı seçildiğinde iki-üç gün içinde dünya liderlerine davet çıkararak Beştepe'de yaptığı uluslararası kutlamayı Cumhuriyetimizin 100. Yılı için yapmadı. Gazze'de Filistin halkına İsrail hükümetince reva görülen zulmün davetin iptal gerekçesi olmadığını açıkladı Cumhurbaşkanlığı. Doğruydum, çünkü Hamas'ın İsrail'e saldırısı öncesinde yapılmış bir planlama yoktu ki iptal edilmiş olsun (Yetkin, 2023a).²¹

İdeolojik aygıtlar ve propaganda süreçleri açısından bakıldığında da, politik toplumun resmi yaklaşımının bu önemsizleştirme ve etkisizleştirme süreçlerine katkı verdiklerini söylemek mümkün. Örneğin TRT'nin 100. Yıl özel etkinliklerinin "Gazze'deki insanlık dramı" nedeniyle ileri bir tarihe ertelenmesi (Şani, 2023) ya da Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından hazırlanan yüzüncü yıl temalı internet sitesinde Mustafa Kemal Atatürk'ün izlerinin geri plana alınmasını da bu çerçevede değerlendirebileceğimizi düşünüyoruz.²²

Kuşkusuz bu noktada, özellikle siyasal iktidarın yeni devlet tasarımı içinde rıza ve ikna süreçlerinin merkezileştirilerek yürütülmesi açısından iktidar dizilişinin merkezine yerleştirdiği ideolojik aygıtların başında gelen İletişim Başkanlığı'nun,

²⁰ 29 Ekim 2023'te yayınlanan gazetelerin manşetleri arasında bir karşılaştırma yapmak için bkz. <https://www.gazeteoku.com/gazeteler?date=2023-10-29>

²¹ Gazeteci Barçın Yinanç da Cumhuriyet'in 100. Yılı kutlamalarıyla ilgili olarak yabancı elçiliklere de bir davet gitmediğini ve bunun şaşkınlık yarattığı bilgisini şu satırlarla aktarıyordu: "İktidar unutmak istese de 29 Ekim'de Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 100. yılının kutlanacağını yabancılar bile idrakinde. İhtimal bu aralar, çok da özel bir coşkuyla kutlanmayacağını ayırdına varmışlardır. Aylar öncesinden, ola ki, devlet başkanı düzeyinde bir davet olur diye yoklamaya başlamışlardı. Cumhurbaşkanlığı yemin töreni için davet edilen dünya liderlerinin, Cumhuriyet'in 100. yıldönümü için davet edilmemesi "eloğlunu" bile şaşırttı... Ama sanırım bizim kadar onlar da mevcut iktidarın 1923 ile 2003 arasında neden basit bir parantez olarak gördüklerini, sırf Cumhuriyetin İkinci Yüzyılı ifadesini kullanmamak için niye Türkiye yüzyılı diye bir slogan çıkarttıklarını, Cumhuriyet'in 100 yıllık birikimini neden bu kadar hiçe saydıklarını anlamakta, algılamakta zorlanıyorlar" (Yinanç, 2023).

²² Gazeteci Murat Yetkin "Şimdi de Atatürk'süz Cumhuriyet mi?" sorusu altında şu bilgiyi veriyor örneğin: "İletişim Başkanlığının hazırladığı ve kaçınılmaz olarak haberdar olduğunu bilmediğim yuzuncuyil.gov.tr internet sitesinde yer alan video ve posterlerle kutlamaktan çok adeta anıyor hükümetimiz Cumhuriyet'in 100. Yıldönümünü. Poster ve videoların ortak teması "100 yılın işini 20 yıla sığdırdık" sloganı; AK Parti iktidarı dönemi propagandası saymak da mümkün. Başkanlıkça hazırlanan 9 posterden yalnızca 1 tanesinde Atatürk'ü görebilirsiniz. O da "mazide" kalmış bir mesaj eşliğinde; Atatürk mazi, yeni geçmiş iken Erdoğan âti, yani gelecek" (Yetkin, 2023b).

Cumhurbaşkanı'nın görevlendirmesiyle "bütün devlet kurum ve kuruluşlarının 100. Yılla ilgili çalışmalarının koordinasyonu" görevini üstlendiğini de belirtmekte yarar bulunmaktadır.²³ Durum böyle olunca, ikinci taktiği ele almak mümkündür; yani ideolojik ve politik rıza örgütlenme süreçleri marifetiyle, propaganda aygıtlarının genelleşmiş/birleşik kampanyaları eliyle Cumhuriyet'i ve Cumhuriyetçiliği günün koşullarına, iktidarın söylem ve ihtiyaçlarına göre soğurma taktiğini.

5. 2. Taktik 2: Doğrudan Zıtlasma Yerine Soğurma

Belirttiğimiz üzere iktidarın Cumhuriyet tarihi ve mirasıyla ilişkilendirilen devreye aldığı ikinci taktik soğurma taktiğidir ve bu hem bir sahiplenme görüntüsü/yanılsaması oluşmasına rıza üretmekte hem de politik toplum içinde gerek zor aygıtlarıyla ve gerekse partileriyle kurulan ittifak ilişkilerinin çatlamasının da önüne geçmektedir. Soğurma taktiğini bu çerçevede, geniş anlamda Cumhuriyet'le doğrudan karşıtlasma yerine, ilk aşamada giderek önemsizleştirilen içeriğin, iktidarın kendi siyasal program ve projesi, tarih anlatısı temelinde yeniden inşa edilmesi ve bu yolla yeniden sunulması olarak özetleyebiliriz. Bu durum hemen her konuda karşımıza çıksa da, 100. Yıl kutlamaları aracılığıyla karşılaştırmalı bir bakış geliştirmeye çalıştığımız bu makale özelinde, örnekleri yine bu bağlamda seçerek daraltmayı tercih ettiğimizi belirtmek isteriz.

Kutlamalarla ilgili olarak, iktidarın kendi hedef ve söylemi etrafında yeni bir resmi anlatı inşa ettiğinin en büyük kanıtlarından birisi, kuşkusuz ki 100. Yıla damga vuran "Türkiye Yüzyılı" propaganda sloganıdır. Bu açıdan iktidar, özellikle 2015 sonrasında hızlanarak inşa ettiği ve yürütme merkezli olarak tekleştirdiği yeni siyasal güç dizilişinde etrafında toplayıp dönüştürdüğü aygıtlar ve siyasal aktörlerle "milliyetçilik" temelinde bir ittifak ilişkisi geliştirmiş ve bunu da seçmen kitleleriyle kendisi arasındaki ilişkide giderek daha önemli bir ideolojik çizgi olarak öne çıkarmıştır. Bu bir yandan, iktidarın siyasal projesinin karşıtlarının "yerli ve milli" olmamakla, "gayrimilli" olmakla, "terörle yan yana durmakla", "dış güçlerin uzantısı" olmakla itham edilerek karalanması ve muhalifliğin kriminalleştirilmesi/şeytanlaştırılması hedefine hizmet ettiği gibi²⁴, diğer yandan bu milliyetçi ittifakın aygıt ve aktörlerinin doğrudan çatlamasına izin vermeyecek şekilde, Cumhuriyet tarihiyle ilgili sembolik momentlerin doğrudan karşıya alınmamasını, sembolik olarak bu momentlerin iktidarın siyasal hedefleri ve propagandası içinde soğurulmasını da dayatmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında hem Türkiye Yüzyılı vurgularının hem de 21 yıllık AKP iktidarının icraatlarının merkeze alındığı bir 100. Yıl kutlama kampanyasının, doğrudan bir "iptal ya da yok sayma" yerine bir tür "kendine mal etme (temellük)" olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade eden Demirel'in saptamasına katılıyoruz (bkz. Demirel, 2023a).

Öte yandan bu soğurmanın, özellikle 2023 yılı boyunca askeri-endüstriyel kompleksin gelişimi temelinde ilerlediğini, buna uygun olarak da kutlamaların Donanma'ya ait 100 geminin ve yine savaş uçaklarının geçişiyle birlikte inşa edildiğini de hatırlatmakta yarar var. Böyle bir tablo, iktidarının ilk dönemlerindeki "liberal hegemonya" stratejisi temelinde başat siyasal zıtlığı "askeri-bürokratik vesayet" ile "demokrasi güçleri" arasında göstererek hem etrafında buna uygun ittifak aktörleri toparlayan hem de buna dayanarak "sivilleşme" adımları atmayı hedefleyen AKP'nin²⁵

²³ "Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığının, Cumhuriyet'in 100. yılına özel 2 yıldır gerçekleştirdiği bir dizi çalışmanın mimarının Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan olduğunu belirten İletişim Başkanı Altun, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bütün devlet kurum ve kuruluşlarının 100. yılla ilgili çalışmalarının koordinasyonunu İletişim Başkanlığına verdiğini, bunların yuzuncuyil.gov.tr adresinden incelenebileceğini söyledi. İletişim Başkanı Altun, İletişim Başkanlığı bünyesindeki proje takip sistemiyle 56 kurumun katkısını alarak yurt sathında ve bütün yurt dışı temsilciliklerde toplamda 100. yılla ilgili 24 binin üzerinde proje gerçekleştirildiğini aktardı (Bkz. İletişim Başkanlığı, <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/iletisim-baskani-altun-televizyon-programinda-sorulari-yanitladi>).

²⁴ AKP'nin İslami milliyetçiliği, iktidar stratejisi çerçevesinde Kemalizm'le dış politika üzerinden/aracılığıyla ve daha çok Osmanlı geçmişe gönderme temelinde bir zıtlık içine girer ve dolayısıyla dış politikayı iç politika açısından da araçlaştırır. Fakat dış politikanın iç politikaya dönük olarak araçlaştırılmasını tamamlayan bir diğer faktör, iktidarın siyasal projesine dönük eleştiri ya da itirazların "Büyük Türkiye" anlatısının karşısında duran "Üst Akıl" ile ilişkilendirilmesi, özetle ya dış kaynaklı olmakla ya da "dış güçler"e hizmet etmekle suçlanmasıdır. Bu meselenin farklı boyutlarını ele alan bir çalışma için bkz. Karaosmanoğlu, 2021.

²⁵ Bu stratejiyi AKP'nin "neoliberal popülist" yaklaşımı içinde anlamlandıran bir çalışma için bkz. Yıldırım, 2009.

özellikle 2017 Anayasa değişiklikleri sonrasında belirgin biçimde milliyetçi hegemonya stratejisine dayanarak güvenlikleştirilmiş bir devlet biçimini ve savunma endüstrisinin gelişimi üzerinden de buna uygun kitle seferberliği/meşruiyeti üretme arayışlarına yöneldiğini düşündüğümüzde, güncel siyasal koşullarla devamlılık içinde ve uyumlu görünüyor. Bu durum modernizmi teknolojiyle, teknolojik gelişimle, özellikle askeri-endüstriyel alan aracılığıyla eklemeyerek yorumlayan ve sınırlayan karakteri nedeniyle “reaksiyoner modernizm”in güncel bir versiyonu olarak da görülebilir.²⁶

Gerek 2022 yılındaki 29 Ekim kutlamalarında politik toplumun hükümet aygıtı katına “yerli otomobil” TOGG’un sembolizminin damga vurmasını ve ilk üretimin banttan indirilmesinin 99. Yıl kutlamalarına yetiştirilmesi çabalarını²⁷ ve gerekse 100. Yıl geneline yayılan ve birçok şehirde gerçekleştirilen Teknofest etkinliklerini²⁸ kitleselleştirme ve 100. Yılla sembolik bir etkileşimi/sahiplenmeyi bu temelde gerçekleştirme arayışını yukarıda andığımız çerçevede değerlendirebileceğimiz gibi²⁹, özellikle savunma endüstrisinin gelişimini sergileyecek bir resmi kutlama kampanyasının Boğaz’da gerçekleştirilmesi gibi örnekler de bu tabloyu tamamlıyor.³⁰

28 Şubat 1997 sonrasında askeri zor aygıtının belirleyiciliğinin yeniden arttığı bir ortamda, politik toplumun sivil toplumu 75. Yıl kutlamalarına katma, sivil toplum öncülüğünde bu kutlamaları örgütleme arayışının bu bakımdan bir “bütüncül devlet” teorisi aracılığıyla birlikte düşünülmesi gerektiğini önceki bölümlerde ifade etmiştik. Burada ise, politik toplumun iktidar/hükümet kanadının öncülüğünde, ağırlıklı olarak da Yürütme/Cumhurbaşkanlığı etrafında yeni bir güçler dizilişine tabi olduğunu, Ordu başta olmak üzere zor aygıtlarının nihai belirleyiciliğinin yerini olumlu bir gelişme olarak sivil siyasi iktidar kanadının aldığını, ancak bu yer değiştirmenin, ideolojik ve siyasal rıza üretimi bakımından, 75. Yılın sivil-kamusal alanı kutlamalara katma arayışına göre, güvenlikleştirilmiş/zor aygıtlarının gücü etrafında bir rıza üretimini Cumhuriyet’in 100. Yılıyla ilgili resmi kutlamaların merkezine koyması bakımından bir ölçüde devamlılık ilişkisi geliştirdiğini not etmek gerekiyor. Tam da bu nedenle, Güvenç’in yeni yayınlanan bir derleme çalışmaya atıfla geliştirdiği şu saptamasına katılmak mümkün (Güvenç, 2023): “...sivil-asker ilişkilerinde demokratikleşme ve milli güvenlik devletinin zayıflamasını beklerken, karşımızda baştan aşağı yenilenmiş, sivilleşmiş ama demokratikleşmemiş bir milli güvenlik devleti bulduk”.³¹

Bu tablonun bütüncül devlet teorisi açısından politik toplum içindeki güç dizilişindeki yer değiştirmeleri görünür kılmak yanında bir de Cumhuriyet’in getirdiği siyasal ve toplumsal devrimlerin toplamıyla doğrudan irtibat kurmayan, daha ziyade Kurtuluş Savaşı ve bağımsızlık mücadelesiyle bir “soğurma” ilişkisi içinde anlam irtibatı arayan bir ideolojik rıza üretimi içerdiğini, Cumhuriyetçilik olgusunun içeriğini bu eksenle daraltıp yeniden tanımlayarak iktidarın “Türkiye Yüzyılı” söylemi içinde bu daraltılmış tanımdan yararlanan propaganda işleyişinin yine “soğurma” taktiği temelinde sürdürüldüğünü ifade etmek mümkün. Dolayısıyla, 100. Yıl kutlamaları vesilesiyle de “lider” ile “ordu/donanma” arasında/üzerinden bir sembolik siyasetin inşa edilmesi, Yabancı’nın Türkiye’de giderek lider

²⁶ “Reaksiyoner Modernizm” kavramı ve bu kavramın özellikle faşizmin yükselişindeki etkisi için bkz. Herf, 1981, Neocleous, 2014. Teknolojiyle muhafazakar/İslamcı sosyal/siyasal taban/aktörler arasındaki ilişkiyi daha somut tartışan bir başka çalışma için bkz. Mollaer, 2016.

²⁷ “Türkiye’nin ilk yerli otomobili olan Togg, bugün banttan indi. Togg’un üretim tesisi bugün Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından açıldı. “60 yıllık hayal gerçek oldu” ifadelerine yer veren Cumhurbaşkanı Erdoğan, “Türkiye Yüzyılı’nın ilk eseri Togg’dur. TOGG Avrupa’nın yollarına düştüğü zaman Avrupa tutuşacak, ‘Çılgın Türkler geliyor’ diyecekler ifadelerini kullandı” (Yenişafak, 29.10.2023).

²⁸ “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye’nin en büyük teknoloji festivali TEKNOFEST’te yaptığı konuşmada, bu yıl TEKNOFEST’in Cumhuriyet’in 100. Yılı anısına üç şehirde yapıldığını belirtti” (AK Bülten, 2023, s. 46).

²⁹ Özellikle savunma endüstrisinin gelişimi ve buna dayalı olarak yeni iktidar blokunun şekillenme sürecini ele alan bir çalışma için bkz, Madra & Yılmaz, 2019. Bu gelişimin Türkiye’nin özellikle bölgesel güç ilişkilerindeki rolüne etkisini tartışan daha güncel bir çalışma için ayrıca bkz. Soyaltın-Colella & Demiryol, 2023.

³⁰ “Cumhuriyet’in 100. yılı dolayısıyla Milli Savunma Bakanlığına bağlı 100 gemi, İstanbul Boğazı’nda geçiş törenine saat 17.00’da başladı. TCG Anadolu’nun da içinde olduğu firkateynler, ada sınıfı korvetler, mayın avlama gemileri, karakol gemileri, amfibi gemiler, hücumbotları, denizaltılar ve yardımcı sınıf gemiler olmak üzere 100 gemi Boğaz’dan geçiş yaptı. Geçiş sırasında TCG Anadolu olmak üzere tüm mürettebat, Vahdettin Köşkü’nde bulunan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ı selamladı” (TRT Haber, 29.10.2023).

³¹ AKP iktidarı döneminde Milli Güvenlik Devleti anlayışının geçirdiği dönüşümü geçmiş dönemlerle karşılaştırmalı olarak ele alan yeni bir çalışma için bkz. Kaygusuz ve Özkan, 2023.

merkezli siyasetin ortaya çıkışına ve siyasetin kutsallaştırılması eğilimine vurgu yaptığı bir çalışmada da vurguladığı şekilde, demokratik katılımın yerini performans siyasetinin, gösterilmiş bir siyasal sahnenin aldığı saptamasıyla da uyumlu görülebilir (Bkz, Yabancı, 2020). Bu açıdan halk egemenliğinin 100. Yıldönümü kutlamalarına halkın aktif bir özne olmaktan öte, politik toplumun sivil ve askeri aygıtları arasında gerçekleşen bir performansın seyircisi olarak katılmalarının kurgulanmasının da, son yıllarda demokratik katılım kanallarının giderek daraltılmasına dair genel tablodan bağımsız olmadığını ifade etmek gerekir.

Yine de politik toplumun bu resmîleşmiş soğurma taktiğinin özellikle milliyetçi siyasal hissiyatlara seslenerek, Siyasal İslamcı tabanı aşacak şekilde bir rıza üretme kapasitesine sahip olduğunu belirtmekte yarar var. Bu bir yandan da, özellikle askeri-endüstriyel kompleksin gelişimine yapılan atıflarda/vurgulardaki sıklık bakımından da bir başka devamlılık çizgisini, yani tarihsel olarak Türk Sağ'ının "ağır sanayi" ile "kalkınma" arasında kurduğu bağın biçim değiştirerek ve kendisini bu devamlılık çizgisi içinde gerçekleştirdiğini görünür kılarak ilerlediğini belirginleştiriyor. Bu açıdan resmi kutlamaların sembolizminin geleneksel Türk sağının referanslarıyla bütünleşen yanını da belirtmek gerekiyor.³²

Tam da bu noktada, iktidarın Cumhuriyet tarihiyle ilgili zemini Mustafa Kemal Atatürk'ün görünürlüğünden/merkeziliğinden ve tarihsel rolünü devrimci eserinin yapıtaşlarından soyutlayarak, kendi tarih anlatısı içinde soğurmasının ve yeniden anlamlandırmasının uzantısı olarak üçüncü taktiğin devreye girdiği saptamasını yapabiliriz. 100. Yıl kutlamalarında iktidar kanadının propaganda ve organizasyon yaklaşımı dikkate alındığında, bir yandan 21 yıllık AKP iktidarının "icraat"ini (Cumhuriyet'in 100 yıllık tarihi içinde olumlulukları neredeyse AKP dönemi ile sınırlayan bir geçmiş anlatısı) ve diğer yandan "Türkiye Yüzyılı" perspektifiyle geleceği temsil etme iddiasını, tarihsel olarak Cumhuriyet Devrimi'yle bir devamlılık ilişkisinden ziyade, yeni bir tarih anlatısı oluşturma, iktidarın kurucu momentini bir "milat" olarak yeniden inşa etme ve buna dayalı olarak da geçmişte, AKP öncesinde başarılı şeyleri yok sayma ya da önemsizleştirme, tarihi neredeyse AKP ile başlatma arayışında öne çıkarmasıyla tamamlıyor. Bu nedenle şimdi kısaca bu üçüncü taktiğin değerlendirmesini yine 100. Yıl kutlamalarını merkeze alarak yapabiliriz.

5. 3. Taktik 3: Yeni "Kurucu" Vasfı Görünür Kılma (Yeni Bir Milat İnşası)

Her yeni devlet ve düzen inşası sırasında iktidarların kendi tarih anlatılarını inşa ettiklerini başta da belirtmiştik. Özellikle AKP'nin önce "Yeni Türkiye" ve ardından da 100. Yıl kapsamında, seçim süreciyle birlikte devreye soktuğu "Türkiye Yüzyılı" sloganlarının da bu anlamda yeni bir başlangıç çizgisi çekmeyi hedeflediğini, tarihi ve geleneği bir yandan yeniden inşa ve icat ederken, diğer yandan da tarihin belirli dönemlerini unutturma ve hafızasızlaştırma yoluyla kendisini bir başlangıç noktası olarak belirginleştirmeyi arzuladığını söyleyebiliriz. Bu üçüncü taktik, ikinci taktikte ifade ettiğimiz soğurmanın yerine, örtülü ya da yer yer açık şekilde, Cumhuriyet tarihini neredeyse görünmezleştirir, yapılan işleri yok sayar ya da geçmişte yapılmış işleri de kendi icraat listesi içine ekleyip neredeyse her olumlu gelişmenin AKP iktidarıyla gerçekleştirildiği yönünde bir mesajı işler.

AKP iktidarından önce yapılmış kimi havalimanlarının ya da üniversitelerin AKP ile açıldığını vurgulamaya/bunun üzerinden propaganda yapmaya ya da güncel bir örnekte görüleceği üzere, AKP'den önce Türkiye'de traktör üretilmediğini iddia etmeye kadar varan³³ bu yaklaşımın uç verisi, büyük oranda AKP öncesi tarihi "eski Türkiye" ve AKP ile başlayan yeni, kurucu dönemi de "Yeni Türkiye" olarak ayırıp sınıflandırmanın/tanımlamanın uzantısıdır. Bu söylemsel taktik, bir yandan eğitim, medya ve diğer ideolojik aygıtlar aracılığıyla geniş anlamda Cumhuriyet Devrimi sahnesine tarihsizleştirme ve hafızasızlaştırma perdesi germe, bu perde üzerinde yeni bir tarih/gelenek anlatısı icat etme ve diğer yandan da bu yeni tarih anlatısının bugünün ve

³² Türk sağının ağır sanayi ve kalkınma arayışını tarihsel olarak tartışan bu yönde bir çalışma için bkz. Turan, 2012.

³³ "AKP'li Usta: 2002'den önce Türkiye'de Traktör Üretimi Yoktu" (Kısa Dalga, 2023).

yarının siyasal ihtiyaçlarına göre yeniden inşası sayesinde, “eski Türkiye” olarak kodlanan toplam Cumhuriyet birikimi karşısında, maddi/somut icraatler söylemi aracılığıyla geniş bir toplumsal destek/rıza bloğu inşa etme yolunda hegemonik de bir işleve sahip görünmektedir.

Nitekim 100. Yıl kutlamaları kapsamında oluşturulan resmi internet sitesinin ağırlık noktasının AKP'nin 21 yıllık icraat listesi olması, sloganların AKP'nin seçim sloganı olarak geliştirdiği “Türkiye Yüzyılı” eksenli seçilmesi de, Cumhuriyetçiliğin soğurulmasıyla her şeyin ağırlıklı başlangıç noktası olarak AKP'nin iktidara gelişinin görülmesi taktiği arasında çok daha iç içe bir ilişki olduğu kanaatini pekiştirmektedir.³⁴

5. 4. Taktik 4: Cumhuriyet Öncesiyle Seçmecı Bir Devamlılık İlişkisi Geliştirme

AKP'nin kendi etrafında hegemonik bir blok inşa etmek için geliştirdiği stratejileri tarihsel olarak iki döneme ayırabiliriz. İlk dönemde, “askeri-bürokratik vesayet”in geriletilmesi, Cumhuriyet'in antidemokratik yanlarından/yönlerinden dolayı mağdur olmuş sosyal ve siyasal kesimlerin özgürlük/adalet beklentilerinin giderilmesi gibi bir taktik etrafında genişletici, “liberal” bir hegemonya stratejisi izlenmiş ve karşıt unsurların etkisizleştirilmesi ya da bir bölümünün rızasının kazanılması da bu stratejinin açtığı zeminde gerçekleştirilmişti. İkinci dönemde ise, yerleşme/kurumlaşma ve buna uygun bir siyasal sistem aracılığıyla ilerlemek adına bu kez ağırlıklı olarak 7 Haziran 2015 seçimleri sonrasında başlayarak ve giderek pekişerek, “milliyetçi” bir hegemonya stratejisi izlendi ve bu sürüyor. Dolayısıyla hem siyasal aktörlerin hem devlet aygıtlarının hem de toplumun milliyetçi duygularını harekete geçiren, oraya seslenen ve giderek yürütmede tekelleşen hiyerarşik diziliş etrafında rıza üreten bir stratejinin devam ettiğini gözlemlemek mümkündür.

Diğer yandan bu güncel strateji içinde, tarihle ilişkilendirirken ve tarihi yeniden icat edip siyasal olarak günün ihtiyaçları doğrultusunda işlevselleştirirken öne çıkarılan taktikler arasında şimdi ele alacağımız 4. Taktik, belki de bu milliyetçi hegemonya stratejisinin en çelişkili unsuru olarak belirdi. Zira milli devletin kuruluş süreciyle iç içe geçmiş, bu süreci hızlandırmış Cumhuriyet Devrimi'yle başlayan sürecin bir “parantez”, bir tür tarihsel kesinti olarak kodlanmasının, yer yer popüler anlatılar aracılığıyla yaygınlaştırılmasının önü açıldığı ölçüde “Lozan Anlaşması'nda Türkiye'nin bağımsızlığını, büyümesini engelleyen gizli maddelerin olduğu, bunların 2023'te sona ereceği” yönündeki mitleştirilmelerin de etkisiyle³⁵, saltanatın/hilafetin kaldırılmasını ve Cumhuriyet'in ilan edilmesini dış kaynaklı, “Büyük Türkiye”nin önünü kesmek için giydirilmiş dar elbise, dayatma olarak gören komplocu bakış açısı, resmi olarak çok ifade edilmese bile, popüler ideolojik aygıtlar ve aktörler aracılığıyla kiteselleştirilmeye çalışıldı, çalışılıyor.

Böyle olunca, AKP'nin özellikle son yıllarda “2023”ü simgeleştirip “Yeni Türkiye” söylemiyle iç içe geçmiş bir milat olarak kurgulama eğilimi³⁶, milliyetçi hegemonya stratejisinin salt Siyasal İslamcı bir içerikle Cumhuriyet dönemiyle karşıtlaşmasını da olanaksız kılıyor. Bu durum ise, milliyetçiliği emperyal bir devrin restorasyonu yönündeki özelemlerle yeniden yapılandırıp ideolojik aygıtlar aracılığıyla topluma yeniden sunulmasını da beraberinde getiriyor.³⁷ Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun,

³⁴ Bu yönde benzer bir gözlem için bkz. Demirer, 2023a. “Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın imzasıyla 2020 yılında yayımlanan genelgeye dayanarak 26 Ağustos 2022'de başlatılan ve ‘en kapsamlı organizasyon’ olacağı üç yıl önce ilan edilen cumhuriyetin 100. yıl kutlamaları, beklenenden sönük ve farklı bir içerikle sürdürülüyor. İletişim Başkanlığı tarafından hazırlanan ve yuzuncuyil.gov.tr sayfasında yer alan videonun başlığı sürecin özeti gibi: “Yüzyılın İşini 20 Yıla Sığdırdık.”

³⁵ KONDA Araştırma Şirketi'nin sonuçlarını Kasım 2018'de “Popülist Tutum, Negatif Kimliklenme ve Komploculuk” başlıklı raporla paylaştığı araştırmanın sonuçları bu açıdan önemli bir göstere. Araştırmaya göre, Türkiye'de her 100 kişiden 48'i “Lozan'ın 2023'te biteceğine inanıyor.” Bu oran, AKP seçmenleri arasında yüzde 62, MHP seçmenlerindeyse yüzde 57 (KONDA, 2018, s. 49). Kuşkusuz ki bu algının yaygınlaştırılmasında İslamcı ideolojik aygıtların rolü de büyük. İslamcı basından bu yönde örnekler aktaran bir çalışma için bkz. Palabiyik, 2017.

³⁶ “Yeni Türkiye” kavramının Kemalist tarih ve siyaset tezi karşısındaki konumunu tartışan bir makale için bkz. Christofis, 2018.

³⁷ AKP'nin ulus inşası ve milliyetçilik olgularında Kemalizm'e alternatif bir anlatı geliştirmesinde bu Osmanlıcı göndermelerin ve buna dayalı dış politika stratejisinin belirleyici bir rolü var. Bu yönde bir saptamayı derinleştiren önemli bir çalışma için bkz. Saraçoğlu & Demirkol, 2015. Ayrıca AKP'nin Kemalizm ile mücadelesinde dış politikayı Osmanlıcı temelde araçsallaştırmasına dair daha güncel bir tartışma için, Ege, 2022.

imparatorluk devrinin bir referans noktası olarak öne çıkarıldığı, popüler kılınmaya çalışıldığı uzun süredir bilinen bir gerçek. Kuşkusuz ki bu noktada, tarihsel olarak özellikle Batı Avrupa’da 19. ve 20. Yüzyılda cumhuriyetlere karşı gelişen restorasyoncu eğilimin seçmeci bir yanının olduğunu da belirtmek gerek.³⁸ Bu seçmecilik neticesinde, özellikle siyasal sembolizmin mimariden siyasal örgütlenmeye, popüler dizilerden eğitim alanına kadar uzanan ve kendisini bu kez bir “milat” olarak değil, bir “devamlılık” ilişkisi içinde Osmanlı’nın belirli bir dönemiyle, padişahıyla ya da ideolojik hegemonya stratejisiyle bütünlük içinde gösterirken, Cumhuriyet tarihini de bu vesileyle, araya girmiş bir kesinti olarak kodlayan bakış açısı hem politik toplum hem de bununla ilişki içindeki ideolojik aygıtlar eliyle uzun süredir işleniyor.³⁹ Bu seçici tavrın, ağırlıklı olarak Sultan II. Abdülhamit ile ve onun sarayda merkezleşmiş baskıcı yönetim modeliyle ve devleti bir arada tutmak için geliştirdiği İslamcı siyasetiyle kendisini daha fazla ilişkili gördüğü⁴⁰, son zamanlarda bu listeye son padişah Vahdettin’in de eklendiği söylenebilir.

Bu noktada 100. Yıl kutlamalarında da bu devamlılığı seçici bir şekilde sunmaya dönük bir siyasal sembolizmin iktidar tarafından geliştirildiğini ifade etmek mümkün. Özellikle 1990’lı yıllardan bu yana, Siyasal İslamcı belediyeler eliyle, İstanbul’un fethini kutlamaya dönük etkinliklerin bir alternatif olarak daha fazla sahiplenilmesi örneğinde de olduğu üzere⁴¹, İstanbul, Ankara merkezli Cumhuriyet’in mekânsal örgütlenmesi karşısında, Siyasal İslamcı belediyelerin öne çıkardığı, İmparatorluk geçmişi etrafında bir sembolik anlam atfederek simgeleştirdiği bir şehir olarak siyasal sembolizm haritasında giderek merkezleşmeye başlamıştı. Bu noktada, Cumhuriyet’in 100. Yıl kutlamasıyla ilgili resmi etkinlik programının merkezini İstanbul olarak seçilmesinin siyasal sembolizm ve “tarihsel devamlılık” ilişkisi açısından anlamlı olduğu düşünülebilir.

Diğer yandan, geçmiş yıllardaki kutlamalarda zaman zaman tercih edilen Dolmabahçe Sarayı yerine, Cumhurbaşkanı’nun geçit törenini selamlamak için Vahdettin Köşkü’nde oluşturulan çalışma ofisini seçmesinin de yine 100. Yıl kutlamaları çerçevesinde siyasal sembolizm yüklü bir tercih olarak görüldüğünü ifade etmek mümkündür.⁴²

6. Yeni “Bütüncül Devlet”in Kapsadıkları ve Dışladıkları

Bütün bu seçici sahiplenme ve siyasal sembolizm sahnesi üzerinden bakıldığında, AKP’nin Cumhuriyet’in 100. Yıl kutlama etkinlikleriyle ilgili tercihlerinin, diğer zamanlarda tarihle ilişkili olarak geliştirdiği ve siyasal sürecin ihtiyaçlarına göre birini öne çıkardığı ya da aynı anda devreye soktuğu 4 taktiksel tercihle bir uyum içinde olduğu söylenebilir. Geride kalan bölümde, bu taktikleri, 100. Yıl kutlamaları aracılığıyla daha berrak ve görünür duruma getirmeye çalıştık. Diğer yandan burada, “bütüncül devlet” kavramlaştırması çerçevesinde, özellikle politik toplum kanadında gerçekleşen değişimleri, hiyerarşik dizilişte meydana gelen dönüşümleri ve bunun ideolojik rıza üretme süreçleriyle nasıl eklenildiğini ele aldık. Bu sayede, 75. Yıl kutlamaları vesilesiyle geliştirdiğimiz çözümleme çerçevesiyle 100. Yıl kutlamalarına gelindiğinde “bütüncül devlet” yapısı içinde gerçekleşen değişimlerin karşılaştırmalı olarak daha iyi anlaşılabilirliği açıktır.

Osmanlıcı bir nostalji ve restorasyon ideolojisiyle günün koşulları ve ihtiyaçlarına göre seçmeci temelde ilişkilenen siyasal iktidarın, İslamcılık ile milliyetçilik arasında inşa ettiği hegemonik bütüncül çerçevesinde bir 100. Yıl kutlama stratejisi geliştirdiği, yok saymak yerine soğurmak üzerine kurulu bir taktikle, süreci doğrudan zıtlık ya da 2012’de

³⁸ Özellikle faşizmin yükselişi sürecinde cumhuriyet karşıtı emperyal restorasyoncu ideolojilerin rolüyle ilgili olarak bkz. Neocleous, 2014.

³⁹ Bu yönde epey gelişkin bir literatür oluştu. Bkz. Tokdoğan, 2020; Wastnidge, 2019; Uzer, 2018.

⁴⁰ II. Abdülhamit devrinde simgesel siyasetin nasıl icat ve inşa edildiğini anlamak ve bu çerçevede günümüzdeki simgesel siyasetin ideolojik ve törensel/performansa dayalı yönleri arasındaki benzerlik ve farkları kavramak için özellikle bkz. Deringil, 2007a; Deringil, 2007b. Deringil’in (2007b) İktidarın Sembolleri ve İdeoloji –II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) başlıklı çalışmasında yer alan “Padişahım Çok Yaşal: Abdülhamid Döneminde Sembolizm ve İktidar” adlı makalesini özellikle öneriyoruz.

⁴¹ Bora, 1995; Çınar, 2001; Çolak, 2006.

⁴² Bkz. Demirel, 2023b, Yetkin, 2023a.

olduğu gibi sivil yurttaş inisiyatiflerini zor yoluyla engelleme/kutuplaştırma hattına doğru daraltmadan, kendi söylemi ve eylemi içinde anlamlandırarak ilerlediği açıktır. Kuşkusuz bu taktiksel tercihte, geride kalan 11 yılda, siyasal iktidarın etki alanını genişletip kendi etrafında bir hiyerarşik siyasal diziliş yaratmasının ve dolayısıyla karşıt unsurları pasifleştirmesinin payı ve yine bugün etrafındaki ittifak aktörleriyle uyumlu, çatlak yaratmayacak bir yönetme stratejisini sürdürme arayışının etkisi de yadsınamaz.

Bu noktada belirtmek gerekir ki, 2023'te 100. Yıl kutlamalarında politik toplum bu durumdayken, özellikle iktidarın giderek kendi projesi etrafında şekillendirmeyi ve kendi denetimine almayı/tekelleştirmeyi başardığı ideolojik aygıtlar, rıza aygıtlarının örgütlendiği sivil toplum alanı da bu tabloyu bütünleştirmiş görünmektedir. Özellikle 90'lı yıllardan, 75. Yıl kutlamalarından farklı olarak, Atatürkçü, Kemalist, Cumhuriyetçi sivil toplum kuruluşlarının etki alanlarının giderek daraldığı bu ortamda, bu boşlukta iktidar eliyle inşa edilen yeni, İslamlaştırma siyasetiyle uyumlu bir sivil toplumun serpilmeye başladığı açıktır.⁴³ Kaldı ki bağımsız sivil toplumun, sokağın ve kamusal alanın özellikle önce Gezi'den ve ardından da 2016'dan sonra OHAL ilanı ile birlikte kriminalize edilmesinin ve çoğunlukla barışçıl/anayasal toplantı ve gösterilerin yasaklanmasının/bastırılmasının da etkisiyle, toplumsal örgütlenmelerin, hak talep eden sendikaların ya da emekçi örgütlenmelerinin, sivil toplum kuruluşlarının büyük oranda geri çekildiklerini de unutmamak gerekir.⁴⁴ Bu anlamda, bu geri çekilme ve sokağın baskılanması sürecinde yurttaşların gönüllü, kendiliğinden örgütlenme temelinde, anma/kutlama gibi önemli günlerin sağladığı meşru çatlaklardan yararlanarak kutlamalara katılması, Anıtkabir'e akın etmesi, yine de geri çekilmeyen Cumhuriyetçi damara dair not edilmesi gereken önemli bir göstergedir.⁴⁵

Bu önemli dönüşüm, politik toplum alanından giderek dışlanan, sivil toplum alanında da örgütsüz kalan geniş, dağınık Cumhuriyetçi kitlelerin yine de bu rıza mekanizmasının ideolojik taarruzu karşısında, unutulan/unutturulan Cumhuriyet Devrimi'nin sembolü ve öncüsü olarak Atatürk'e, Ankara'da Anıtkabir'e koşmasının ve Cumhuriyet'in 100. Yılında Anıtkabir'e, kalabalık nedeniyle içeriye giremeyen topluluklara rağmen ziyaretçi rekorunun kırılması, bu anlamda "bütüncül devlet" çerçevesinde tablonun daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayabilecek bir veridir.⁴⁶ Bu olguyu tamamlayacak şekilde, özellikle sivil, aşağıdan, gönüllü yurttaş katılımına dayanan 100. Yıl kutlama inisiyatiflerinin ülke genelinde, yer yer belediyelerin de katkısıyla açığa çıkması, daha önceki yıllardaki resmi, soğuk kutlama törenlerine göre Cumhuriyetçi damarın ve simgelerin kamusal alandaki varlığının farklı toplum kesimleri eliyle daha fazla görünürleştirilmesi ve sahiplenilmesi de, 100. Yıl kutlamalarıyla başlamayan ama 100. Yılda doruğuna çıkan bir gelişme eğilimi olarak not edilmelidir.

Diğer yandan, kendisini yeni "bütüncül devlet" mimarisinden dışlanmış hisseden Cumhuriyetçi kitle birikiminin bu dışlanmışlığı aynı zamanda eseri, ismi ve devrimleriyle birlikte bugün doğrudan yaşayan Mustafa Kemal Atatürk'ün kabrini ziyaret ederek mekânsal ve simgesel olarak görünürleştirilmesi, 100. Yılda Cumhuriyetçiler açısından daha da belirginleşen bir özdeşleşmenin sonucu olarak da değerlendirilebilir. Yeni "bütüncül devlet" in dışına düşen kitleler açısından, 75. Yıla göre bir diğer farklılaşma siyasal temsil ilişkilerindeki değişimle de bağlantılı görülebilir. Zira özellikle milli bayramlarda ya da 10 Kasım'larda kendiliğinden, gönüllü akan, aşağıdan ve kamusal kanallardan görünür hale gelen bu Cumhuriyetçi damarın "muhalif" siyasal aktörler

⁴³ AKP döneminde siyasal iktidar/politik toplum eliyle sivil toplumun iktidarın siyasal ve ideolojik gündemiyle uyumlu olarak nasıl dönüştürüldüğünü tartışan makaleler için bkz. Yabancı, 2019, 2021 ve 2022.

⁴⁴ Bu konuda bkz. Kahvecioğlu ve Patan, 2021; Arslanalp ve Erkmen 2020, 2022.

⁴⁵ Buradaki güçlü damarın, Metin Özuğurlu'nun Gezi'den sonra altını çizdiği "folk Kemalizm" saptamasıyla uyumlu ve devamı niteliğinde olduğunu düşünüyoruz: "Bu topraklarda seküler hakikat rejimine ve halk egemenliğine ait kod ve sembollerin tamamına yakınında, Atatürk ve Ulusal Bayrak imgelemi vardır. Toplum indindeki bu yaygın dünya görüşünü "folk-Kemalizm" terimi ile adlandırabiliriz. Folk Kemalizm; Aydınlanmacı ve modernleşmeci akımların bu topraklardaki yaygın gerçekleşme biçimidir" (Göztepe, 2013).

⁴⁶ 100. Yıl kapsamında Anıtkabir'de ziyaretçi rekoru kırıldı. Milli Savunma Bakanlığı'nın açıklaması şöyleydi: "29 Ekim Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla Anıtkabir'e akın eden ve yeni ziyaretçi rekorunu kıran 1 milyon 182 bin 425 ziyaretçimiz ile yoğun kalabalıktan dolayı ziyaret gerçekleştiremeyen tüm halkımıza şükranlarımızı sunuyoruz" (Milliyet, 30.10.2023).

tarafından da aynı oranda sahiplenildiğini düşünmek için vakit elbette erkendir. Özellikle ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi'nin 100. Yıl kutlamaları sürecinde kendi alternatif siyasal ve sosyal söylemini görünür kılmak ve kurucu parti olarak daha etkin bir rol üstlenmek yerine 4-5 Kasım 2023 tarihlerinde gerçekleştirilen Kurultay gündemine hapsolarak geçirmesi⁴⁷, bunun dışında, her ne kadar Cumhuriyetçi birikimle utangaç bir biçimde de olsa ilişkilenemeye başlamış sol, sosyalist hareketlerin de⁴⁸ bu temsil krizini giderecek, yeni bir toplumsal sözleşme, dışlanmış emekçi kesimlerin ve kimliklerin de kendilerini içinde güçlü bir aidiyetle bulabilecekleri yeni bir Cumhuriyetçi siyaset hattı önermekte emekleme aşamasında olmaları, 75. Yıla göre not edilmesi gereken önemli değişimler arasındadır.

100. yıl kutlamalarının devlet ve toplum katında açığa vurduğu değişimlerden bir başkası ise, genişleyen ve çeşitlenen Cumhuriyetçi tabanda, Türkiye'nin son 20 yılında yaşanan gelişmelerin de etkisiyle, ana zıtlık eksenini 75. Yıl konjonktüründen farklı olarak laik-dindar kutuplaşmasının ötesine geçip "toplam kazanımlar"ın keşfine doğru genişlemiş; kendisini dışlanmış hisseden kesimlerin Atatürk'e duydukları saygı/özlem, özellikle gençlik içinde daha da yaygınlaşma eğilimi göstermiştir. Kuşkusuz bütün bu gelişmelerde, az önce de altını çizdiğimiz üzere, tartışmaların ekseninin laiklik-dindarlık zıtlığının ötesine geçmesi, yeni sosyal ve siyasal barışma dinamikleri içinde büyüyen genç kuşaklar için bu zıtlığın, eski kuşaklar için taşıdığı anlamı aynı oranda taşıması da etkilidir. Bu nedenle yeni dönem, Cumhuriyetçiliğin yönetsel iktidar bloğundan dışlanması, devletin otoriter temelde ve yeniden saray sembolizmi etrafında yürütme gücünün ağırlığı altında örgütlenmesi ve buna karşı farklı siyasi partilerin, sosyolojik tabanların demokratik bir gelecek özlemi içinde yüzlerini birbirlerine daha fazla dönmek zorunda olmaları gibi olgulardan bağımsız okunamaz. Dolayısıyla 100. Yılda cumhuriyetçi hat, artık yeni düzeni koruma ve karşıtlarını dışlama eğilimlerinin bizzat iktidar tarafından uygulandığı koşullarda, kurma ve kapsayıcı olma vasıflarıyla birlikte politikleşmek adına önemli bir avantaja da sahiptir.

Ancak bu çizginin yukarıda sözünü ettiğimiz bir ilerici siyasal alternatif hattının demokratik ve cumhuriyetçi temelde inşa edilememesi durumunda, İslamcı milliyetçilik yerine yer yer yine aşırı sağ unsurları da içinde barındıracak şekilde seküler bir milliyetçilik ve onun siyasal biçimleri tarafından soğurulması/buraya sıkışması gibi bir risk bulunduğu da açıktır.⁴⁹

7. Genel Değerlendirme

Makalenin başında da ifade ettiğimiz üzere, 100. Yıl kutlamalarını, 75. Yıl kutlamalarıyla da karşılaştırmalı biçimde ele alarak, özellikle devlet, toplum ve aydınlar katında Cumhuriyet ile Cumhuriyet karşıtı dinamiklerin rolünü, değişimini tartışmayı amaçladık. Bu noktada politik toplum ile sivil toplum arasındaki bağlantıda önemli bir rol üstlenen ve tarihsel çağdaşlaşma dinamikleri açısından da Türkiye özelinde öncü bir konumda olan aydınların üretimlerine ve perspektiflerine de kısaca odaklanmanın gerekli olduğunu düşünüyoruz. Gramsciye "bütüncül devlet" ve hegemonya tasarımı içinde, bu bütünlüğü organik düzeyde sağlayan; hegemonya ve karşı hegemonya örgütlenmesinde, sınıfların/kitlelerin dar ekonomik-korporatif çıkarlarının ötesinde,

⁴⁷ Sanıyoruz CHP'nin genel ve merkezi yönde böyle bir hamle yapmamasından doğan boşluğu, daha ziyade CHP'nin yıllar sonra Siyasal İslamcı yerel iktidarlardan devraldığı büyükşehir belediyeleri tarafından organize edilen kutlamalar doldurmuştur. Her ne kadar 100. Yıl ve günün koşullarına göre politik anlam ve dönüştürücülük vasfı zayıf olsa da bu etkinlikler aracılığıyla kitlelerin kutlamalara katılması ve kutlamaların popülerleşmesi mümkün olmuştur. 75. Yıl kutlamalarına göre bir önemli fark da buradadır. 1994'te İstanbul, Ankara gibi büyükşehir belediyelerini kazanan Refah Partisi/Siyasal İslam geleneğinin 75. Yıl kutlamaları karşısında daha geride davrandığı açıktır. Bugün, yani 100. Yıl kutlamalarında ise merkezi iktidar düzeyinde kutlamaların yönü, dozu ve içeriği değişip gerilerken, yerel iktidarlardan bakımdan gelişmeler tersi istikamette, olumlu seyretmiştir denilebilir.

⁴⁸ Sosyalist parti ve hareketlerin Cumhuriyet'in ilanının 100. Yılı vesilesiyle yaptıkları açıklamaların tümü için bkz. "Sosyalistlerden Cumhuriyet'in 100. Yılı Açıklamaları", (Sendikaorg, 29.10.2023).

⁴⁹ "Seküler milliyetçilik" ve siyasal temsiliyle ilgili benzer bir tartışma için bkz. Yaşlı, 2023.

genelleşmiş bir etik-politik çerçeve önerip geliştiren aydınların⁵⁰ 100. Yıl kutlamaları ya da 100. Yıl siyasal konjonktürü karşısındaki eğilimini nasıl yorumlayabiliriz?

Kuşkusuz ki geleneksel aydınlar açısından büyük bir nitel değişimden söz etmek olası değildir. Özellikle geleneksel Kemalist aydınlar açısından 100. Yıl, günün orijinal koşul ve dengelerine dayalı bir siyaset hattını geçmişin dersleri, artıları ve eksileri aracılığıyla toplumsallaştırma ve bugünün hizmetine sunmaktan yine uzaktır. Ağırlıkla “nostaljik” bir Kemalizm anlatısı içine hapsolan bu yaklaşımın eksikliği, rejimin yeni niteliğine ve “bütüncül devlet” içindeki büyük altüst oluşa göre güncellenmiş bir Cumhuriyetçi politika ve strateji önerisi geliştirmekten uzak şekilde “geleneğin icadı” içine sıkışmasıdır. Fakat yine de, Cumhuriyet’in tarihsel çağdaşlaşma kazanımlarının hedefte olduğu, gün gün aşındırıldığı ya da iktidarın tarih tezi temelinde ideolojik aygıtlarca sürekli yıpratıldığı günün koşullarında, hakikatin bilgisinde ısrar etmenin ve bu bilgiyle yalanı/yanlışı göğüslemek adına gösterdikleri direncin kendisinin de son derece önemli olduğunu, bunun da karşıt politik bir tavır olarak ve ideolojik hegemonya mücadelesi içinde görülmesi gerektiğini ifade etmemiz zorunludur. Ancak bunu yaparken, 75. Yılda sorumluluk alarak, Cumhuriyet için aydınların bir cesaret ve öncülük göstererek kutlamaları örgütlemek adına Tarih Vakfı ve diğer örgütlenmeler eliyle öne çıkışlarında gördüğümüz kamusal ve pratiğe dönük/somut örgütleyicilik niteliklerinin geride kalan 25 yılın sonunda oldukça gerilediğinin de altını çizmek gereklidir.

Diğer yandan, son 20 yılda yetişen veya dönüşen ya da yeni ulusal ve küresel koşullar içinde bilinci şekillenen “organik aydın” tabakası için de benzer saptamaları yapabiliriz. Yine de, özellikle iktidarın düşünsel ve siyasal hegemonya sahasının dışında görebileceğimiz popüler yayınevlerinin bastığı Cumhuriyet’in 100. Yılı’nı merkeze alan kitaplar, bağımsız düşünce merkezlerinde gerçekleştirilen etkinlikler, yazarları ya da konuşmacıları çerçevesinde ele alındığında, gerek 50. ve gerekse 75. Yıl kutlamalarındaki tabloya göre yeni bir durumla karşı karşıya olduğumuzu söylemek mümkündür. Cumhuriyet’in 50. Yılı vesilesiyle yapılan tüm yayın ve etkinlikleri derleyen bir çalışma vesilesiyle de gördüğümüz üzere, 50. Yılda Cumhuriyet üzerine düşünsel üretimin merkezinde Kemalizm fikriyatı, bu düşünce dairesi içinden gelip yüzünü solun ve sağın farklı konumlarına doğru genişletmiş aydınların çalışmaları vardır (Bkz. Şenalp, 1975). 75. Yılda da bunu, çalışmada Necmi Erdoğan’a atıfla ifade ettiğimiz üzere, demokrasiyle otoritarizm arasındaki talepler ve gerilimler zemininde salınan bir Neo-Kemalizm düşüncesinin tamamladığı görülür. Her ne kadar 1990’lı yıllar, Cumhuriyet’in kurucu siyasal sözleşmesinden kendisini dışlanmış hisseden muhafazakar, Kürt, sosyalist, liberal farklı kesimlerin Demokratik Cumhuriyet ya da İkinci Cumhuriyet tasarımı ve adlandırmalarının da görünürleştiği, bu anlamda Cumhuriyetçilik tartışmasının hem teorik hem de politik pratik açısından çeşitlendiği yıllar olsa da, tartışmaların eleştirel ve özeleştirel bir derinlik içinde, Cumhuriyetçi geçmişin mirasını eleştirel bir süzgeç eşliğinde sahiplenerek kurucu bir içerikle genişletmeye yönelme bağlamında henüz oldukça geridedir. Dolayısıyla Cumhuriyetçilik üzerine sahiplenici teorik ya da politik pratik üretim doğal olarak ağırlıkla Kemalizm ve neo-Kemalizm dairesi içindedir.

Ancak bu eğilimin korumacı, var olan haliyle Cumhuriyet’i muhafaza etme hedefinin ötesine geçen; sözünü ettiğimiz türde, geçmişin mirasını eleştirel/özeleştirel temelde sahiplenip Cumhuriyet Devrimi mirasıyla, kazanımlarıyla bütünleşerek genişleme yollarını arayan bir üçüncü hattın yokluğunda, İkinci Cumhuriyetçilik adı verilen diğer eğilimin “değişim” vurgusunun bugün ne denli demokratik bir değişimin önünü açtığı da, Fazilet Partisi kapatıldıktan sonra “gelenekçiler”e karşı “değişimciler/yenilikçiler” olarak AKP’yi örgütleyen kadroların ilk dönemlerinde izledikleri “liberal hegemonya” stratejisi içinde bu söylemden ve liberal aydınlarından Siyasal İslamcı etki alanlarını bugünkü güce ulaşacak şekilde pekiştirmek adına nasıl

⁵⁰ Gramsci’de aydınların rolü için bkz. Yetiş, 2002; ayrıca Türkiye’de Osmanlı’nın son döneminden bu yana aydınların değişim süreçlerinin örgütlenmesindeki öncül rolünün açıklaması ve tanıklığı için bkz. Troçki, 2017: 3-7.

yararlandıkları da ortadadır.⁵¹ Dolayısıyla, 2000'li yıllarda AKP'nin hegemonik söylem alanı içinde yer bulan ve bu alanın genişletilmesinde ideolojik bir işlev üstlenmiş olan İkinci Cumhuriyetçi/liberal konumun, 1923 Cumhuriyeti'nin politik toplum üstyapısını değiştirmekle ülkenin demokratikleşeceğini iddia eden, bu politik toplum yapısındaki "vesayetçi" hiyerarşik dizilişin ortadan kaldırılmasını isteyen, dolayısıyla iktidar bloğundan dışlanan her kesimin Cumhuriyetin demokratikleşmesine katkı sunacağına odaklanan düşüncesi, 2023, yani 100. Yıl tablosu üzerinden okunduğunda, hayatın ve pratiğin gerçekleri tarafından çürütülmüştür. Bu anlamıyla 90'ların İkinci Cumhuriyetçilik pratiğinin, "merkez-çevre", "ceberrut devlet" ve "dışında kalanlar" üzerinden Osmanlı ve Türkiye çözümlemesi yapan dikotomisinin aşındığı, ancak bugünkü tablo içinde, devlet katında geriletelen Cumhuriyet ve 100. Yılda, kuruluş koşullarına göre, toplum katında daha da genişlemiş fakat politik ve sivil açıdan örgütsüz, dağınık Cumhuriyetçilik denkleminde, dikotomiye toplumsal sınıflar arasında ve aracılığıyla inşa edecek yeni bir hat eksikliğinin de, eski pratiklerin boşalttığı alanda açıkça görünür olduğu yeniden ve ısrarla belirtilmelidir. "Kimsesizlerin kimsesi" olarak Cumhuriyet'in bugünkü "politik" kimsesizliği sorunu, bu açıdan üzerinde düşünülmesi gereken bir meseledir.

Aydınlar katında çözümlemeye devam ettiğimizde ise, bugün, yani 100. Yılda, geride kalan AKP'li yılların ve yeni "bütüncül devlet" tasarımının gerçekliğinin ya da bu tasarımdan dışlanmanın etkisiyle, Kemalist geleneksel aydınların düşünsel üretimlerinin/eser sayılarının nicel olarak daha zayıfladığı; yine de 50. ve 75. Yıldaki Kemalist ya da Neo-Kemalist Cumhuriyetçi düşünsel ve pratik üretimlerin bugüne de yansıdığı; buna karşın, özellikle Cumhuriyet'in muhasebesini, eleştirel tartışmasını yapan ve çoğunlukla derleme kitap ya da dergi olarak yayınlanan eserlerde, doğrudan Kemalist düşünce dairesi içinden gelmeyen, liberal ya da sol/sosyalist kesimlerin de yeni bir Cumhuriyetçilik teorisi ve tartışmasıyla ilişkilenebileceği ifade edilebilir.⁵² Bunun artık İkinci Cumhuriyetçilik ve onun dikotomik okumasıyla da ilişkili olmaması elbette önemlidir. Kuşkusuz bu arayışların programatik ve politik doğrultu kazanarak somut bir pratiğe dönüşmesinin önünde engeller mevcut olmakla birlikte, kazanımların önemini kısmen keşfeden eleştirel sahiplenici yeni eğilimi de 100. Yıl vesilesiyle pozitif biçimde not etmek gerektiğini düşünüyoruz. Fakat yeni organik aydınlar katında Cumhuriyet'e ve Cumhuriyetçiliğe yönelik bu sahiplenici okuma hamlelerinin, tıpkı sosyalist parti ve hareketlerde gözlemlediğimiz gibi yavaş ve çekingen kaldığını ya da müdahalelerin gönüllü, örgütsüz, dağınık ve kitlesel Cumhuriyetçi taban ile buluşmayı sağlayacak ve emekçi toplumsal katmanlarla birleşecek bir siyaset, strateji, program önermekte henüz yetersiz seyrettiğini, bu emekleme aşamasında kitle ile aydınlar arasındaki ilişkide Cumhuriyetçi öncülüğün hangi kesimde olduğuyla ilgili bir tartışmaya net yanıt üretmenin zor olduğunu da ifade etmek isteriz.

Bu makalede, 100. Yıl kutlamaları üzerinden hem "bütüncül devlet"e hem de bu alandan dışlanmış toplumsal kesimlere bakarak Cumhuriyet'in ve Cumhuriyetçi tutumun genel/güncel durumunu çözümlemeye çalıştık. Sonuç olarak, 100. Yılda politik toplumun/devlet aygıtlarının ve yürütme (saray) merkezli iktidarın⁵³ Cumhuriyetçilik ile negatif ilişkisinin yanında (4 taktik ve bir ana strateji), yine 100. Yıl kutlamaları bağlamında, yukarıda ifade ettiğimiz nüve halindeki kimi yenilik ve olumluluklara rağmen, iktidar bloğundan dışlanmış siyasal partilerin, sivil toplum (Gramsciyen anlamda) ve aydın katmanlarının yenilenmiş bir Cumhuriyetçi hegemonya projesi örgütlenme aşamasında henüz yetersiz olduğunu düşünüyor, bu boşlukta bağımsız yurttaş inisiyatiflerinin, örneğin Anıtkabir ziyaretleriyle belirginleşen kitlesel/gönüllü ve sosyolojik olarak da geçmiş yıllara göre giderek çeşitlenen bir Cumhuriyetçi tabanın ise genişlemeye ve gençlik içinde de kökleşmeye devam ettiği izlenimini taşıyoruz. Sivil ve

⁵¹ İkinci Cumhuriyetçiliğin özellikle AKP döneminde Siyasal İslamcı hegemonya alanının genişlemesine "liberal" tezlerle katkı sunuşunun geri planı için bkz. Yıldırım ve Haspolat, 2016.

⁵² Bir örnek olarak bkz. Saç, 2023.

⁵³ Cumhuriyet Devrimi'nin toplam programından Saray Rejimi'ne geçişin analizi için bkz, Yıldırım, 2017.

politik açıdan örgütsüz ve çoğunlukla organik bir hegemonya projesinin örgütlenmesinde öncüleştirecek aydınlardan mahrum kalan Cumhuriyetçi milyonların tüm bu değişen koşullara rağmen aşağıdan yukarıya direnci, Mustafa Kemal Atatürk'te simgeleşen Cumhuriyet Devrimi'ni sahiplenen gönüllü iradesi ise, karşımızda büyük bir somut gerçeklik ve genişletilmeye başlanacak taban çekirdeği olarak durmayı sürdürüyor. Bütün mesele, 100. Yılda Cumhuriyetçiliğin günün yeni koşullarına göre kendisini nasıl bir siyaset, strateji ve program ile güncelleyeceği; hangi tarihsel ders ve miraslar üzerinde özeleştiril bir şekillenme içine gireceği; genişletici bir yeni toplumsal sözleşme ile kapsayıcılığının nasıl belirleneceği ve iktisadi/sosyal dinamikler bakımından hangi toplumsal sınıflarla ilişkilenecek yoluyla ikinci yüzyılın koşulları içinde etkin bir politik güç haline dönüşeceği sorularında düşümleniyor.

Kaynakça

- AK Bülten (2023). AK Parti İstanbul İl Siyasi ve Hukuki İşler Başkanlığı Teşkilat İçi Haftalık Bülteni, 4-11 Eylül 2023, 696.
- AKP'li Usta: 2002'den önce Türkiye'de Traktör Üretimi Yoktu, *Kısa Dalga*, 16.12.2023, https://kisadalga.net/haber/detay/akpli-usta-2002den-once-turkiyede-traktor-uretimi-yoktu_88883
- Arslanalp, M.; Erkmen, T. D. (2020). Repression without Exception: A Study of Protest Bans during Turkey's State of Emergency (2016-2018), *South European Society and Politics*, 25(1), 99-125.
- Arslanalp, M.; Erkmen, T. D. (2022). Yurttaşlar Protesto Hakkını ve Yasaklarını 372 Nasıl Değerlendiriyor? İstanbul'da Yurttaş Tavırları Üzerine Bir Anket Çalışmasının Söyledikleri, *Mülkiye Dergisi*, 46(2), 372-406.
- Anderson, B. (1993). *Hayali Cemaatler -Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması-*. İstanbul: Metis Yayınları. Çev. İskender Savaşır.
- Anderson, P. (1988). *Gramsci Hegemonya Doğu/Batı Sorunu ve Strateji*. İstanbul: Alan Yayınları. Çev. Tarık Günersel.
- Bocock, R. (1986). *Hegemony*. London: Tavistock Publications.
- Bolat, İ. B. (2023). 1923'ten 2000'e Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Özel Sayı: Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye, 284-206.
- Bora, T. (1995). Fatih'in İstanbul'u, *Birikim*, 76, <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-76-agustos-1995/2274/fatih-in-istanbul-u/2765>
- Christofis, N. (2018). The AKP's "Yeni Türkiye": Challenging the Kemalist Narrative?. *Mediterranean Quarterly*, 29(3), 11-32.
- Copeaux, E. (2006). *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*. İstanbul: İletişim Yayınları. Çev. Ali Berktaş.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Kullandığı Seri Üretim İlk TOGG Banattan İndi: 'Çılgın Türkler Geliyor' Diyeceler, *Yeni Şafak Gazetesi*, 29.10.2022, <https://www.yenisafak.com/gundem/cumhurbaskani-recep-tayyip-erdoganin-yerli-otomobil-toggun-gemlik-fabrikasi-resmi-acilis-toreni-konusmasi-29-ekim-2022-son-dakika-canli-3867209>
- Cumhuriyetin 75. Yılına Tantanalı Tören İstiyorum, *Hürriyet Gazetesi*, 10.08.1998, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhuriyetin-75-yilina-tantanali-toren-istiyorurum-39028096>
- Çevik, S. B. (2019). Turkish Historical Television Series: Public Broadcasting of Neo-Ottoman Illusions, *Southeast European and Black Sea Studies*, 19(2), 227-242.
- Çevik, S. B. (2020). The Empire Strikes Back: Propagating AKP's Ottoman Empire Narrative on Turkish Television, *Middle East Critique*, 29(2), 177-197.
- Çınar, A. (2001). National History as a Contested Site: The Conquest of Istanbul and Islamist Negotiations of the Nation, *Comparative Studies in Society and History*, 43(2), 364-391.
- Çolak, Y. (2006). Ottomanism vs. Kemalism: Collective Memory and Cultural Pluralism in 1990s Turkey, *Middle Eastern Studies*, 42(4), 587-602.
- Demirer, Y. (2023a). 100. Yıl Kutlamaları ya da Dönüştürerek Sahiplenmek, *Evrensel Gazetesi*, 28.10.2023, <https://www.evrensel.net/yazi/93808/100-yil-kutlamalari-ya-da-donusturerek-sahiplenmek>
- Demirer, Y. (2023b). Kıran Kırana Bir Mücadelenin Eşiğinde, *Evrensel Gazetesi*, 04.11.2023, <https://www.evrensel.net/yazi/93845/kiran-kirana-bir-mucadelenin-esiginde>
- Deringil, S. (2007a). *Simgeden Millete -II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Deringil, S. (2007b). *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji -II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*. İstanbul: YKY. Çev. Gül Çağalı Güven.
- Ege, A. (2022). Foreign Policy as A Means of The AKP's Struggle with Kemalism in Relation to Domestic Variables. *Turkish Studies*, 23(4), 554-575.
- Erdoğan, N. (2002a). Kalpaksız Kuvvacılar: Kemalist Sivil Toplum Kuruluşları. *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 235-263.
- Erdoğan, N. (2002b). Neo-Kemalizm, Organik Bunalım ve Hegemonya, *Kemalizm* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 584-591.
- Fiori, G. (1989). *Bir Devrimcinin Yaşamı: A. Gramsci*. İstanbul: V Yayınları. Çev. Kudret Emiroğlu.
- Fontana, B. (2001). The Concept of Caesarism in Gramsci. *From Bonapartism to Fascism: Studies in the History and Theory of Dictatorship* içinde Ed. Peter Baehr. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gawrych, G. W. (1988). Kemal Atatürk's Politico-Military Strategy in the Turkish War of Independence, 1919-1922: From Guerrilla Warfare to the Decisive Battle. *Journal of Strategic Studies*, 11(3), 318-341.
- Gawrych, G. W. (2016). *Genç Atatürk*. İstanbul: Doğan Kitap. Çev. G. Çağalı Güven.
- Gazete Manşetleri. *Gazete Oku İnternet Sitesi*, 29.10.2023, <https://www.gazeteoku.com/gazeteler?date=2023-10-29>
- Gramsci, A. (1971). *Prison Notebooks*. New York: International Press. Trans. and Ed. Q. Hoare ve G. Nowell Smith.
- Gözler, K. (2017). *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*. Bursa: Ekin Nasım Yayın Dağıtım.
- Gözler, K. (1999). Hukuk Açısından Monarşi ve Cumhuriyet Kavramlarının Tanımı Sorunu, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 54(1), 51-62.
- Güvenç, S. (2023). Yeni Milli Güvenlik Devletinin Denizaşırı Boyutu, *Medyascope İnternet Sitesi*, 10.12.2023, <https://medyascope.tv/2023/12/10/serhat-guven-yazdi-yeni-milli-guvenlik-devletinin-denizasiri-boyutu/>
- Hall, S.; Lumley, B; McLennan, G. (1985). *Siyaset ve İdeoloji 'Gramsci'*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları. Çev. Sadun Emrealp.
- Herf, J. (1981). Reactionary Modernism: Some Ideological Origins of the Primacy of Politics in the Third Reich. *Theory and Society*, 10(6), 805-832.
- Hobsbawm, E. (2006). Geleneği İcat Etmek. *Geleneğin İcadı* içinde. Der. Eric Hobsbawm ve Terence Ranger. İstanbul: Agora, 1-18.
- İletişim Başkanı Altun, TRT 1'de Yayınlanan 'Enine Boyuna' Programına Katıldı, *İletişim Başkanlığı*, 29.10.2023, <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/iletisim-baskani-altun-televizyon-programinda-sorulari-yanitladi>
- Jessop, B. (2008). *Devlet Teorisi -Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak-*. Ankara: Epos Yayınları. Çev. Ahmet Özcan.
- Kahvecioğlu, A.; Patan, S. (2021). Embattled Ballots, Quiet Streets: Competitive Authoritarianism and Dampening Anti-Government Protests in Turkey. *South European Society and Politics*, 26(4), 489-515.
- Karagül, İ. (2013). Yüzyıllık Parantezi Kapatacağız. *Yeni Şafak Gazetesi*, 28.02.2013, <https://www.yenisafak.com/yazidizileri/yuzyillik-parantezi-kapatacagiz-494795>
- Karakaya, Y. (2020). The Conquest of Hearts: The Central Role of Ottoman Nostalgia within Contemporary Turkish Populism. *American Journal of Cultural Sociology*, 8, 125-157.
- Karaosmanoğlu, K. (2021). The Discourse of *Üst Akıl*: A Search For Hegemony In The Turkish Media. *Southeast European and Black Sea Studies*, 21(1), 77-99.
- Karateke, H. T. (2004). Padişahım Çok Yaşa! -Osmanlı Devletinin Son Yüz Yılında Merasimler-. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kaygusuz, Ö.; Özkan, B. (2023). Devletin Güvenliği Adına -Türkiye'de Milli Güvenlik. İstanbul: İletişim.
- KONDA, KONDA Barometresi: Popülist Tutum, Negatif Kimliklenme ve Komploculuk Kasım 2018. <https://konda.com.tr/uploads/tr1811-barometre92-populist-tutum-ve-komploculuk-fd42c35926ed872aadd055b0bc73accad73b2946c169b16af129b4b874660d9c.pdf>
- Madra, Y. M.; Yılmaz, S. (2019). Turkey's Decline into (Civil) War Economy: From Neoliberal Populism to Corporate Nationalism. *The South Atlantic Quarterly*, 118(1), 41-59.
- Metinsoy, M. (2023). İlanından İnşasına 100. Yılında Türkiye Cumhuriyeti. *Toplumsal Tarih*, 358, 12-22.
- Mollaer, F. (2016). *Tekno Muhafazakarlığın Eleştirisi -Politik Denemeler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Monceau, N. (2002). Cumhuriyet'in 75. Yıldönümü ve Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş Yıldönümü: Geçmişin ve Bugünün Modernliğini Kutlamak. Çev. Seda Serdar. *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 505-547.

- Morton, A. D. (2007). *Unravelling Gramsci -Hegemony and Passive Revolution in the Global Economy*. London: Pluto Press.
- Neocleous, M. (2014). *Faşizm*. Ankara: NotaBene Yayınları. Çev. Doğan Barış Kılıç.
- Öztürkmen, A. (2001). Celebrating National Holidays in Turkey: History and Memory. *New Perspectives on Turkey*, 25, 47-75.
- Özüğurlu, M. (2013). Metin Özüğurlu, Gezi Direnişi'ni Değerlendirdi: Devrime Hasret Kalmış İnsanlık ve Siyasetini Arayan Halk Sınıfları..., *Sendikaorg Sitesi*, 28.06.2013, <https://sendika.org/2013/06/metin-ozugurlu-gezi-direnisini-degerlendirdi-devrime-hasret-halkmis-insanlik-ve-siyasetini-arayan-halk-siniflari-124470>
- Özyürek, E. (2007). *Modernlik Nostaljisi -Kemalizm, Laiklik ve Gündelik Hayatta Siyaset*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Palabıyık, M. S. (2017). Politicization of Recent Turkish History: (Ab)Use of History as a Political Discourse in Turkey. *Turkish Studies*, 19(2), 240-263.
- Saç, S. (2023). *Cumhuriyetçilik ve Cumhuriyetler -Düşünceyi Derinleştirmek, Pratiği Sorgulamak*. Der. Selman Saç. Ankara: Nika Yayınevi.
- Saraçoğlu, C.; Demirkol, Ö. (2015). Nationalism and Foreign Policy Discourse in Turkey Under the AKP Rule: Geography, History and National Identity, *British Journal of Middle Eastern Studies*, 42 (3), 301-319.
- Sınmaz Sönmez, C. (2004). Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü Kutlamaları ve 26 Ekim 1933 Tarihli Genel Af Yasası. *Atatürk Yolu*, 9 (33), 89-101.
- Sosyalistlerden Cumhuriyet'in 100. Yılı Açıklamaları, *Sendikaorg Sitesi*, 29.10.2023, <https://sendika.org/2023/10/sosyalistlerden-cumhuriyetin-100-yili-aciklamalari-695373>
- Soyaltın Colella, D; Demiryol, T. (2023). Unusual Middle Power Activism And Regime Survival: Turkey's Drone Warfare And Its Regime-Boosting Effects. *Third World Quarterly*, 44(4), 724-743.
- Şani, A. E. (2023). TRT'nin 100. Yıl Etkinlikleri İleri Bir Tarihe Ertelendi. *Anadolu Ajansı*, 16.10.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/trtnin-100-yil-ozel-etkinlikleri-ileri-bir-tarihe-ertelendi/3021355>
- Şenalp, L. (1975). *Cumhuriyetimizin 50. Yılı Bibliyografyası ve Ellinci Ellinci Yılla İlgili Çalışmalar*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Tanör, B. (1999). *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: YKY.
- Tanör, B. (2007). *Kurtuluş Kuruluş*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Tokdoğan, N. (2020). *Yeni Osmanlılık -Hınc, Nostalji, Narsizm-*. İstanbul, İletişim Yayınları.
- Tozoğlu, A.E.; Kaymaz, E; Sezen, Ö. S. (2022). Ankara'da Millî Bayram Kutlamaları: Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Kamusalığın Performatif Biçimleri. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 203-228.
- Troçki, L. (2007). *Balkan Savaşları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Çev. Tansel Güney.
- Turan, Ö. (2014). Kudretli Devlet, Manevi Kalkınma, Ağır Sanayii: Türk Sağı ve Kalkınma. *Türk Sağı -Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri-*. Der. Kerestecioğlu, İ. Ö.; Öztan, G. G. İstanbul: İletişim Yayınları, 459-505.
- Türk Donanmasının 100 Gemisi Erdoğan'ı Selamladı, *TRT Haber*, 29.10.2023, <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/turk-donanmasinin-100-gemisi-cumhurbaskani-erdogani-selamladi-808028.html>
- Uzer, U. (2018). Glorification of the Past as a Political Tool: Ottoman History in Contemporary Turkish Politics. *The Journal of the Middle East and Africa*, 9(4), 339-357.
- Uzer, U. (2020). Conservative Narrative: Contemporary Neo-Ottomanist Approaches in Turkish Politics. *Middle East Critique*, 29(3), 275-290.
- Vatandaşlar Ata'sına Koştular! Anıtkabir'de Ziyaretçi Rekoru Kıırıldı. *Milliyet Gazetesi*, 30.10.2023, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/vatandaslar-atasina-kostu-anitkabirde-ziyaretci-rekoru-kirildi-7027434>
- Wastnidge, E. (2019). Imperial Grandeur and Selective Memory: Reassessing Neo-Ottomanism in Turkish Foreign and Domestic Politics. *Middle East Critique*, 28(1), 7-28.
- Yabancı, B. (2019). Turkey's Tamed Civil Society: Containment and Appropriation Under a Competitive Authoritarian Regime. *Journal of Civil Society*, 15(4), 285-306.
- Yabancı, B. (2020). Fuzzy Borders Between Populism and Sacralized Politics: Mission, Leader, Community and Performance in 'New' Turkey. *Politics, Religion & Ideology*, 21(1), 92-112.
- Yabancı, B. (2021). Work for the Nation, Obey the State, Praise the Ummah: Turkey's Government-oriented Youth Organizations in Cultivating a New Nation. *Ethnopolitics*, 20(4), 467-499.

- Yabancı, B. (2022). Civil Society and Latent Mobilisation Under Authoritarian Neoliberal Governance. *Authoritarian Neoliberalism and Resistance in Turkey* içinde. Der. Borsuk, İ.; Dinç, P.; Kavak, S.; Sayan, P. Singapore: Palgrave Macmillan, https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-16-4213-5_10.
- Yaşlı, F. (2023). 'Hudut Namustur': Seküler-Popülist Milliyetçiliğin İzinde. *Fiscaoeconomia*, 7(3), 2636-2671.
- Yetiş, M. (2002). Gramsci ve Aydınlar. *Mülkiye Dergisi*, 26(236), 217-245.
- Yetiş, M. (2009). Gramsci ve Devletin İki Görünümü. *Mülkiye*, XXXIII, 264, 129-153.
- Yetkin, M. (2023a). Parmağını Kaldıran Bir Kız Çocuğudur Cumhuriyet: 100. Yaşı Kutlu Olsun. *Yetkin Report*, 29.10.2023, <https://yetkinreport.com/2023/10/29/parmagini-kaldiran-bir-kiz-cocugudur-cumhuriyet-100-yasi-kutlu-olsun/>
- Yetkin, M. (2023b). Cumhurbaşkanı Cumhuriyetin 100. Yaşını Bir Kuru Mesajla Mı Anacak?. *Yetkin Report*, 22.10.2023, <https://yetkinreport.com/2023/10/22/cumhurbaskani-cumhuriyetin-100-yilini-bir-kuru-mesajla-mi-anacak/>
75. Yıl Savaşları. *Milliyet Gazetesi*, 15.04.1998, <https://www.milliyet.com.tr/kultur-sanat/75-yil-savaslari-5359402>
75. Yıl İçin Önemli Adımlar. *Milliyet Gazetesi*, 16.04.1998, <https://www.milliyet.com.tr/kultur-sanat/75-yil-icin-onemli-adimlar-5359317>
- Yıldırım, D. (2009). AKP ve Neoliberal Popülizm. *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu* içinde. Der. Uzgel, İ.; Duru, B. Ankara: Phoenix Yayınevi, 66-107.
- Yıldırım, D. (2010). *2001 Krizi Sonrasında Bir Hegemonya Projesi Olarak AKP'nin Doğuşu*, Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, D. (2017). *Saray Rejimi*. Ankara: Tekin Yayınevi.
- Yıldırım, D.; Haspolat, E. (2016). İkinci Cumhuriyetçilik: 'Sol' Özalizm'in Türkiye Tahayyülü. *Türkiye'de Yeni Siyasal Akımlar (1980 Sonrası)*. Der. Haspolat, E.; Yıldırım, D. Ankara: Siyasal Kitabevi, 143-170.
- Yıldırım, D.; Haspolat, E. (2023). Deli İbrahim Divanı Işığında Hegemonyanın Kuruluşu ve Karşı Hegemonya Olanakları. *MSY Dergi*, 18(39), 124-165.
- Yinanç, B. (2023). Yabancı Büyükelçilerde Cumhuriyet'in 100. Yılı Şaşkınlığı. *T24 Haber Sitesi*, 17.10.2023, <https://t24.com.tr/yazarlar/barcin-yinanc/yabanci-buyukelcilerde-cumhuriyet-in-100-yili-saskinligi,41882>

Çıkar Çatışması: Yoktur.

Finansal Destek: Yoktur.

Etik Onay: Yoktur.

Yazar Katkısı: Deniz YILDIRIM (%50), Evren HASPOLAT (%50)

Conflict of Interest: None.

Funding: None.

Ethical Approval: None.

Author Contributions: Deniz YILDIRIM (50%), Evren HASPOLAT (50%)
